

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Kipras Laučys

Filosofijos studijų programa
Bakalauro darbas

**Protagoro reliatyvizmo recepcija Platono „Protagore“ ir
„Teaitete“**

Darbo vadovas: prof. dr. Naglis Kardelis

Vilnius
2025

Turiny

<i>Santrauka</i>	1
<i>Summary</i>	2
1. Įvadas	3
2. Protagoro tyrimų apžvalga	5
3. <i>Teaiteto</i> analizė	9
4. <i>Protagoro</i> analizė	22
5. Išvados	29
6. Literatūros sąrašas	30

Šiame darbe siekiu atskleisti, kaip Platonas suprato Protagoro idėjas. Mano tezė teigia, kad *Teaiteto* (151e8–152c7, 152c8–160c6, 165e4–168e7) ir *Protagoro* (320c8–328d2) fragmentuose galima atrasti vientisą ir nuoseklų Protagoro vaizdavimą. Bandyti bendrai geriau išryškinti, kaip pats Platonas suprato Protagorą, nėra labai dažna tema, todėl pasitelkiami įvairūs šaltiniai, kurie analizuoja tiek Platono idėjas, tiek bandymus rekonstruoti istorinio Protagoro mintis. Analizė atliekama atidžiai interpretuojant pagrindinius Protagoro minties rekonstrukcijos etapus, atsižvelgiant į istorinius bei idėjinius kūrinio kontekstus. Galiausiai, parodomi trys *Teaiteto* ir *Protagoro* bendri aspektai – požiūris į žmogų, išmintis bei Protagoro kompetencija mokytis, etikos objektyvumas ir pažinimo metodas. Parodoma, kad abiejuose dialoguose Protagoro požiūris į šias temas sutampa, ir padaroma išvada. Protagoras išryškėja kaip mąstytojas, kurio sofistinės mąstymo prielaidos atmeta galimybę klausti apie ontologiškai būtinas objektų savybes. Jis yra susitelkęs ne į tiesą, bet į sąvokų efektyvumą ir savo specializaciją politinėje–etinėje plotmėje. Šioje etinėje plotmėje Protagoras pasirodo kaip pragmatistas, mat žmogus iš prigimties būtinai siekia sau naudos, tačiau naudos sąvoka lieka miglota. Tyrimas taip pat parodo, kad *Teaitetas* ir *Protagoras* gali būti skaitomi, kaip vienas kitą papildantys Protagoro tyrimų šaltiniai. Tyrimas turi vertę norint geriau suprasti Platono ir istorinio Protagoro idėjas bei bendrai filosofijos istoriją.

Summary

In this work, I seek to reveal how Plato understood Protagoras' ideas. My thesis claims that in the fragments of *Theaetetus* (151e8–152c7, 152c8–160c6, 165e4–168e7) and *Protagoras* (320c8–328d2), we can get a coherent and consistent image of Protagoras. Trying to clear up how Plato himself understood Protagoras is not a very common topic, therefore, various sources are used, which analyse the ideas of Plato and the historical Protagoras. The analysis is carried out by carefully interpreting the main stages of the reconstruction of Protagoras' thought, taking into account the historical and conceptual contexts of the work. Finally, three main common aspects of *Theaetetus* and *Protagoras* are shown – the approach to man, wisdom and Protagoras' competence to teach, the objectivity of ethics and method of knowledge. It is shown that both dialogues present the same views, and a conclusion is made. Protagoras emerges as a thinker whose sophistic thinking premises reject the possibility of asking questions about ontologically necessary properties of objects. He focuses not on truth, but on the effectiveness of concepts and his specialisation in the political-ethical sphere. In this ethical sphere, Protagoras appears as a pragmatist because man by nature necessarily seeks to benefit himself, but the concept of benefit remains vague. This study also shows that *Theaetetus* and *Protagoras* can be read as complementary sources of studies about Protagoras. This study has value in the pursuit to better understand Plato, the historical Protagoras, and the history of philosophy in general.

1. Įvadas

Darbo tema

Platono pasirinkimas savo filosofines idėjas perteikti dialogais tarp savo meto žmonių lėmė tai, jog jis dažnai tampa vienu iš svarbiausių šaltinių per kurį mus pasiekia ankstesnių filosofų mintys. Pavyzdžiui, *Faidone* (97d9) Sokratas kalba apie tai, jog perskaitęs Anaksagoro knygą, nusivylė joje skelbiamomis materialistinėmis nuostatomis. Tokiu būdu mes bent iš dalies gauname vaizdą apie tai, ką galėjo kalbėti Anaksagoras. Panašiu būdu mus pasiekė išsamios sofistų minties rekonstrukcijos, o Platonas dažnai yra pagrindinis arba vienas iš pagrindinių šaltinių aptarinėjant sofistų mintis. Vienas iš svarbiausių sofistų yra Protagoras, todėl nėra keista, kad jis tiesiogiai minimas net 7-uose dialoguose. *Teaitete* ir *Protagore* Protagoro mintys yra aptariamose išsamiausiai. Pirmajame veikale aptariamas Protagoro metafizinis bei epistemologinis reliatyvizmas, o pastarajame – jo etika. Šiame darbe bus bandoma monolitiškai žvelgti į Protagoro vaizdavimą šiuose veikaluose, pasižiūrėti, kaip pats Platonas suprato Protagoro idėjas ir pabandyti atsakyti į klausimą – ar įmanoma atrasti nuoseklią Protagoro idėjų rekonstrukciją Platono *Teaitete* ir *Protagore*?

Darbo tyrimo objektas

Darbe bus tiriamas Protagoro minties perteikimas ištraukose iš Platono veikalų *Teaitetas* (151e8–152c7, 152c8–160c6, 165e4–168e7) ir *Protagoras* (320c8–328d2).

Darbo tikslas

Šio darbo tikslas yra atskleisti, ar Platonas vieningai suprato Protagoro idėjas ir kaip šios idėjos buvo suprastos.

Tyrimo metodas

Tyrimo metodas bus dvejopas – didžiąją darbo dalį bus bandoma kuo tiksliau rekonstruoti Platono aprašytas Protagoro idėjų interpretacijas, atskiriant, kokius teiginius Platonas laikė Protagoro, o kur jis užsiiminėjo sava kūryba. Šį žingsnį yra svarbu padaryti todėl, kad Platonas savo laikais neturėjo tokio griežto reikalavimo minties tikslumui, kurį šiais laikais kelia akademinė aplinka. Dėl to Platono idėjų rekonstrukcijose lieka neaiškumų ir pilkų zonų, kurios gali daryti įtakos tam, kaip bendrai yra analizuojamos jo mintys. Po Platono pozicijos abejuose veikaluose rekonstravimo bus naudojamas lyginamasis metodas. Bus atrinktos pagrindinės temos, kurios atsiskleidžia abejuose šaltiniuose ir palyginamos, kokios Protagoro pozicijos pasireiškia šituose veikaluose parinktais klausimais. Toks metodas pasirenkamas todėl, kad tokiu būdu aiškiausiai pasimato, ar išreikštos pozicijos veikaluose tarpusavyje dera, ar nedera.

Bus susitelkiama į konceptualinę idėjų analizę, todėl meniniai elementai ar panašios priemonės bus pasitelkiamos tik tiek, kiek jos padės atskleisti filosofinę Protagoro poziciją.

Darbo problemiškas ir aktualumas

Atrodytų logiška manyti, jog filosofas turėtų turėti vienodą bendrą vaizdą apie kito filosofo idėjas ir rekonstruoti jas panašiai skirtinguose veikaluose, tačiau tai nėra visiškai akivaizdu Platono atveju. Pavyzdžiui, Sokratas taip pat yra figūra, kuri iškyla daugumoje Platono veikalų, tačiau jo kalbėjimo būdas ir panašūs dalykai ryškiai keičiasi skirtinguose veikaluose.

Nuoseklumas šiuo atveju nėra akivaizdus ir dėl kitos priežasties – veikaluose analizuojamos skirtingos temos bei filosofinės disciplinos, kuriose išryškėjantys atsakymai, kaip netrukus pamatysime, tikrai nebūtinai tarpusavyje dera.

Ši analizė lieka aktuali įvairiomis prasmėmis. Pirma, tai gali atskleisti Platono, kaip filosofijos istorijos šaltinio patikimumą. Antra, tai leis tiksliau rekonstruoti istorinio Protagoro filosofines idėjas. Trečia, tai gali padėti vertinti pačio Platono mintis – kokia yra veikėjų naudojimo paskirtis veikaluose, santykį tarp jo idėjų ir kitų autorių nuomonių, santykį tarp etikos ir metafizikos Platono mąstyme bei kitus panašaus pobūdžio dalykus.

Darbo struktūra ir turinio apibūdinimas

Darbo dėstymas bus paskirstytas į keturias dalis.

Pirmoje dalyje bus trumpai apžvelgiamos ankstesnės pastangos daryti panašius projektus. Bendrai, bandyti atrasti nuoseklumą Protagoro mintyje iš pačio Platono perspektyvos nėra dažnas tyrinėjimų objektas, o informacija naudinga šiam tyrimui atrandama įvairiuose skirtinguose Platono bei istorinio Protagoro tyrimuose. Todėl pirmoje dalyje atrenku svarbiausias pozicijas istorinio Protagoro idėjų analizėje, tai leis geriau suprasti, ką tyrėjai mąsto apie Protagorą. Darbo išvadose pažiūrėsiu, kurią Protagoro versiją labiausiai palaikė pats Platonas.

Antroje dalyje bus aptariama Protagoro epistemologinė pozicija *Teaitete*. Ši dalis bus ilgiausia, mat ji apima plačiausią temų spektrą, kurių analizė yra labai tiršta, ir kiekybine prasme analizuojamas tekstas yra didesnės apimties. Bus analizuojamos trys ištraukos, kuriose daugiausiai pasakoma apie Protagoro idėjas pozityvia¹ prasme – pirma, aptariamas vėjo pavyzdys, kuris praplečia tai, ką Protagoras turėjo omenyje, kai teigė, jog žmogus yra visų dalykų matas (151e8–152c7). Antra, Protagoro pozicija yra sujungiama su Hērakleito amžinos tėkmės samprata ir suformuluojama protagoriška–hērakleitiška pozicija (152c8–160c6). Trečia, Platonas Sokrato lūpomis pristato dvi

¹ Ne per neigimą.

Protagoro ginamąsias kalbas, bet bus analizuojama tik antroji iš jų (165e4–168e7), mat pirmoji nėra tokia išsami bei veikia labiau kaip dramatinis intarpas.

Sekant šia struktūra darbe bus aptariami trys klausimai – pirma, aptarsiu Protagoro „žmogus – visų dalykų matas“ ištarą ir atsakau, kaip ją papildė vėjo pavyzdys. Antra, bus klausama, kodėl Platonas prilygina Protagoro poziciją Hērakleitui. Trečia, bus išanalizuota Sokrato lūpomis pasakytas Protagoro atsakas į kai kuriuos Sokrato priekaištus Protagorui. Bus atsakoma į klausimą, ar ši dalis neprieštarauja anksčiau išreikštomis Protagoro idėjoms. Galiausiai, bus apibendrinama, koks Protagoras pasirodo Platono *Teaitete*.

Trečioje dalyje bus aptariamas Platono dialogas *Protagoras*. Konkrečiai bus kreipiamas dėmesys į dialogo pradžią, mat čia aiškiausiai rekonstruojama Protagoro pozicija pozityviu aspektu, o vėlesnė dialogo eiga tarnauja Platono minties išskleidimui ir Protagoro kritikai. Dialogo pradžioje Protagoras išsako ilgą kalbą, kuria jis gina idėją, jog visi turi moralės jausmą savyje ir kiekvienas turi gebą tapti gerais piliečiais ir valdyti valstybę. Ši kalba susideda iš dviejų dalių – pirmoje dalyje papasakojamas mitas apie žmogaus sukūrimą. Iš pradžių bus pateikiami argumentai, kodėl mitą galima laikyti Platono pastanga rekonstruoti istorinį Protagorą. Toliau bus svarbu išsiaiškinti, kokią žmogaus vaizdą sukonstruoja mitas ir ar etikos normos neprieštarauja reliatyvizmui. Antroje kalbos dalyje Protagoras ima kalbėti ne poetiniais įvaizdžiais, bet argumentais. Čia bus svarbu suprasti, koks santykis riša papasakotą mitą ir šiuos argumentus, kaip ši dalis papildė arba pakeičia mito interpretaciją.

Galiausiai, bus palyginti *Protagoro* bei *Teaiteto* požiūriai į esmines susikertančias temas – požiūrį į žmogų; išmintį bei Protagoro kompetenciją mokyti; etikos objektyvumą ir pažinimo metodą.

2. Protagoro tyrimų apžvalga

Šis tyrimas reikalauja daug įvairių šaltinių, todėl vietoje tyrimų apžvalgos pateikiu pagrindinius būdus, kaip yra apmąstomas Protagoras. Toks mintinis žemėlapis padės geriau įsivaizduoti, kokio pobūdžio mąstytojas yra Protagoras.

Pirma, yra subjektyvistai, kurių pagrindinis šalininkas yra Guthrie'us (1969). Guthrie'us (1969 p. 183) labiausiai remiasi Platono Protagoro analize *Teaitete* bei Aristotelium. Aristotelis (Met. 1053a31) padaro kontrastą tarp Platono ir Protagoro filosofijos – pirmajam egzistuoja tikrovė, kuri nepriklauso nuo mūsų pačių žinių bei įsitikinimų ir pagal kurią mes matuojame ir deriname mūsų pažinimą, o Protagorui tokia tikrovė neegzistuoja – todėl pats žmogus yra matas, o tikrovė prisiderina prie mūsų standartų, Guthrie'us lygiai tokią pačią žinutę mato *Teaiteto* 178b eilutėse. Guthrie'us taip pat pastebi garsiąją citatą, kuria *Teaitete* nusakoma Protagoro metafizinė nuostata – „žmogus yra visų,

dalykų matas, esančių, kad jie yra, o nesančių – kad nėra“²(152b), Guthrie’us čia teikia daug svorio žodžiui „yra“ (gr. ἔστιν), mat, jo nuomone, jeigu šitas žodis graikų kalboje vartojamas be predikato, tai jam beveik visados teikiama egzistencinė reikšmė, todėl čia teigiama, jog nuo žmogaus priklauso ar dalykas egzistuoja, ar ne. Tad Guthrie’us daro išvadą (1969 p. 186), kad Protagoras buvo radikalus subjektyvistas.

Etikos plotmėje gėris tada irgi neturi pagrindo tikrovėje, todėl pagal Guthrie’ių (*ibid.* p. 136–138) ir politinis gyvenimas remiasi tik susitarimu, o tai, dėl ko sutariama, ir yra teisinga. Čia iškyla daug klausimų apie Protagoro etiką, netgi tarp autorių, kurie daugmaž panašiai interpretuoja jo ontologines nuostatas. A.T. Cole’as (1966) daugiausiai remiasi *Teaitete* aptinkama vadinamąja Protagoro apologijos dalimi (165e4–168c5) bei kultūriniais kontekstais ir analogijomis. Apologijos dalyje Protagoras teigia, kad jo veikla yra kaip gydytojo, kuris išrašo vaistus žmogui tam, kad pagerėtų jo savijauta ir vietoj pasirodančių (φαίνεται) blogų (κακόν) dalykų jis pradėtų patirti gerus (ἀγαθόν). Pagal Cole’ą (*ibid.*) Platono dialoguose išnyra dvejopas Protagoras, nes minėtoji nuostata, atrodo, prieštarauja radikaliai subjektyvizmui, nes tiesos/melo kriterijų dabar tiesiog keičia kitas tikrovės dualumas – gėris/blogis. Tokia nuomonė išsakoma ir Protagoro didžiojoje kalboje *Protagore* (320d–332d), kur teigiama, jog žmonės per tradicijas, įstatymus ir kitą pilietinę veiklą pradėjo vienas kitą mokytį dorybės tam, kad žmonės tarpusavyje nesipjautų bei galėtų įveikti išorinius pavojus. Cole’as (*ibid.*) mano, kad čia galima matyti retoriką, kurioje teigiama, kad žmonės savaime siekia tai, kas bloga, keisti į tai, kas gera. Pagal Cole’ą (1972 p. 40), protagorizmo esmė – tapatumas tarp buvimo ir atrodymo, o iš čia kyla dvejopa etikos interpretacija. Iš vienos pusės Protagoras tampa savotišku utilitaristu (Cole 1966), mat politikos esmė – sutarimas dėl to, kas yra gera. Nesutarimai – anomalija, kurią reikia taisyti. Šitaip interpretuoja Protagoro etiką ir Vlastosas (1956 p. xvi–xxiv), kuris mano, kad žmogus, kuris eina pas šį sofistą, nesugeba tinkamai veikti politinėje bendruomenėje, o tai reiškia, kad kažkas su juo yra negerai. Tad šita prasme jis yra kaip sergantis žmogus, turintis sveikatos stygių. Protagoras išgydo tokį žmogų ne suteikdamas kažkokią tiesą, o išmokydamas jį patį jaustis gerai politinėje bendruomenėje. Protagoras tai daro parodydamas kaip „sustiprinti“ bendrąją nuomonę arba palenkti kitus žmones paklusti tavajam pasaulėvaizdžiui (*ibid.* p. xx), siekiant sutarimo tarp individo ir jo aplinkos. Todėl Protagoras yra kaip gydytojas, tačiau ne fizine, o politine prasme. Bet A.T. Cole (1966 p. 115–117) primena ir kitą visai neprotagorišką Protagoro pusę, apie kurią rašo pats Platonas *Teaitete* (172a–b). Neprotagoriškos mintys slypi tame, kad Protagoro profesija iš anksto numato, kad objektyviai yra įmanoma išlošti naudos mokiniui, vadinasi egzistuoja dalykai, kaip geri ar blogi, kurie individui turi būti jam atskleidžiami kaip tokie, bet pats jų buvimas gerais ir/arba blogais nepriklauso nuo individo. Radikaliojo subjektyvizmo atveju veiktų anglišką pasakymas „anything goes“ – bet

² Čia ir likusiame darbe Tatjanos Aleknienės *Teaiteto* vertimas.

kokia nuomonė turėtų būti vienodai gera ar bloga. Todėl Cole'as (*ibid.*) daro išvadą, kad Platonas atskleidžia du tarpusavyje nesuderinamus Protagoro veidus. Guthrie'us (1969) šią problemą bando spręsti pateikdamas tai, ką aš vadinčiau individualistiniu pragmatizmu. Jo manymu, nors visos pozicijos gali būti vienodai teisingos, tačiau jos nėra būtinai vienodai naudingos. Protagoras mano, kad apie tuos pačius dalykus galima pasakyti visiškai priešingai, panašiu principu, kaip matome sofistiniame veikale *Dvigubi teiginiai*, kur rašoma – „spartiečiams gražu, kad merginos mankština ir vaikštinėja be rankovių ir chitonų, o jonėnams gėdinga“³ (2023 p. 16). Tas pats dalykas gali būti ir geras, ir blogas; teisingas, ir klaidingas; gėdingas ir šlovingas ir t.t. Žmogus, gebantis pamatyti šias įvairias tiesas, pagal savo poreikį gali pasirinkti, kurios jam atrodo vertingiausios ir kurias jis naudos. Šitą galima panaudoti politinėje bendruomenėje – miestas pasirenka savo įstatymus, o individas jame gali siekti arba politinės karjeros pagal dabartines taisykles, arba kitus pakreipti link savęs. Tad iš esmės žmogus tik žiūri savęs ir gali sakyti bei daryti ką nori, Protagoro mokomas įrankis yra tik būdas tai daryti efektyviau, jeigu žmogui tai tinka. Tokiu būdu Guthrie'us (*ibid.*) išsaugo Protagoro „anything goes“ principą bei sofisto profesiją.

Antroji pozicija yra objektyvistinė, ją geriausiai atspindi Kerferdas (1949, 1981). Anot Kerferdo, Protagoras teigia, kad žmonės patirdami pasaulį patiria tą patį dalyką, tačiau tas dalykas jiems pasireiškia skirtingai. Anot Kerferdo, Protagoras kreipia žvilgsnį ne į tai, kas yra, bet į tai, kaip dalykai pasireiškia ir kaip apie juos galima kalbėti, jo žodžiai sakant – „Protagorui balto objekto patyrimas yra patyrimas, kad jis yra baltas“⁴ (1981, p. 87). Kerferdas (1949) teigia, kad kai Platono Sokratas sako – „Ar nebūna taip, kad pučiant tam pačiam (τοῦ αὐτοῦ) vėjui, vienas iš mūsų šąla, o kitas – ne?“ (*Teait.* 152b) jis aiškiai parodo, jog egzistuoja vienas vėjas, kuris priiima skirtingas savybes, tačiau nėra dviejų privačių vėjų. Kerferdas tokiame kontekste interpretuoja Platono idėją, kad pagal Protagorą pats objekto patyrimas individui negali būti kažkaip falsifikuojamas, o tai reiškia, kad individo potyriai visados sako tiesą (*Teait.* 152b–c). Tačiau tiek Platonas (*Eutidem.* 283e–286d), tiek Aristotelis (*Met.* 1007b18) teigė, kad Protagoras atmetė neprieštaravimo principą. Dėl to Kerferdas interpretuodamas „žmogus – matas“ teiginį įveda du lygmenis – verbalinį ir tikrovės. Tikrovės atžvilgiu meluoti apie savo potyrius yra neįmanoma, o tariama priešara tikrovėje atsiranda, kai du žmonės kalba apie skirtingas to dalyko savybes. Pavyzdžiui, vienam žmogui patiekalas gali pasirodyti aštrus, o kitam neaštrus, tačiau jie kalba apie skirtingus dalykus – vienas, apie aštrumą patiekale, o kitas apie prėskumą. Tai gali egzistuoti tame pačiame objekte lygiai taip, kaip žmogui gali būti šalta tik kojoms, bet likusiam kūnui – šilta. Kontradikcijos yra daromos tik kalbine prasme, kai tegiama, kad „A ir ne–A yra tiesa“. Kerferdo interpretacija išsaugo *Dvejopų teiginių* doktriną, kad

³ Manto Šadreikos vertimas.

⁴ Šio darbo autoriaus vertimas iš anglų kalbos.

apie tą patį dalyką galima pasakyti du prieštarigus dalykus. Kerferdas taip pat džiaugiasi, kad jo interpretacija padeda suprasti, kodėl Protagoras yra minimas, kaip tęsiantis hērakleitšką tradiciją (1949 p. 21), mat tai parodo, kaip tame pačiame objekte apsijungia priešingos savybės.

Tačiau kaip tada veikia sofisto profesija, jeigu tikrovės atžvilgiu mūsų potyriai niekada nėra klaidingi ir tai, kaip mums atrodo dalykai, tokie jie ir yra? Kerferdas (1949) mano, kad *Teaitete* Protagoro apologijos dalyje Protagoras teigia, kad kažkuria prasme galima klysti ir meluoti, nes jis priverstas sakyti, kad išmintingas žmogus yra tas, kuris nenaudingus potyrius keičia ir naudingais (166d1–167d). Atpažinti tai, kas naudinga ir kas nenaudinga, savo mokinius moko Protagoras *Protagore*, kai jis teigia, kad savo mokinius moko teisingo sprendimo (εὐβουλία) (318e–319a). Tame pačiame dialoge Protagoras gėrį sutapatina su naudingumu (333d–334c). Todėl Kerferdui (1949) atrodo, kad bent iš dalies griūna Protagoro reliatyvizmas, kai kalbama apie dalykų vertę. J. Mansfeldas (2018) parodo, kad tokia išvada nėra būtina, mat jeigu mes teigiame, kad kiekvienas žmogus pažįsta pasaulį iš savojo taško, tai nereiškia, kad tie taškai negali tarpusavyje susikirsti. Tad intersubjektyviam pažinimo įrodymui reikia žmonėms dėl kažko tik sutikti abipusiai. Šitaip žvelgiant pats žmonių ugdymas yra tiesiog bandymas suteikti bendresnį požiūrio kampą, o sofisto amato mokymas yra tiesiog įprasto išsilavinimo tąsa, kurioje išmoksti įvairių pasaulio požiūrio kampų, o laviruodamas jais lengviau palenkti žmones prie tau tinkamo požiūrio. Tad čia vėl pamatome skirtumą – Kerferdas mano, kad Protagorui egzistuoja tai, kas bendrai gera žmogui, nepaisant jo pačio vertinimo, o Mansfeldas mano, kad tas gėris kaip tik yra grindžiamas individo patirtyje, tad gėris kaip nauda čia mini tokią naudą, kuri yra naudinga individui, bet ne kolektyvui.

Trečioji yra agnostinė pozicija, kurią išreiškia L. Versenyius (1962) teigiantis, kad Protagoras susilaiko nuo bet kokios kalbos apie daiktą savaime. Anot Versenyiaus, „žmogus – matas“ teiginyje „žmogus“ čia labiau nurodo ne į individą. Versenyius daug svorio deda Protagoro apologijos daliai *Teaitete*, nes, anot Versenyiaus, tai yra vienintelė vieta, kur Platonas Protagorą naudoja ne savo reikmėms, bet tariamai jį prikelia pokalbiui, o čia matomos nuostatos taip pat išreiškiamos dialoge *Protagoras* (333d–334a). Ten Sokratas jau realiame pokalbyje klausia Protagoro, ar gera yra tai, kas naudinga žmonėms, o Protagoras atsako „aš žinau [esant] daugybę dalykų, kurie žmonėms yra nenaudingi: ir valgis, ir gėrimas, ir vaistai, ir didelė daugybė kitų, o kiti yra naudingi. Bet nei vienas, nei kitas dalykas nebūdamas naudingas žmonėms, yra naudingas žirgams.“⁵ Šis samprotavimas taip pat primena ir jau minėtus *Dvejopus teiginius*, kur dažniau minimi ne individai, bet tapatybių grupės. Kitas svarbus „žmogus – matas“ citatos žodis – *χρήματα*, kuris verčiamas į „dalykai“. Tai, kad čia nepasirodo kitos šio žodžio alternatyvos – *ὄντα* arba *πράγματα* – yra visiškai neatsitiktinis dalykas,

⁵ Čia ir toliau Aliaus Jaskėlevičiaus *Protagoro* vertimas.

mat *χρήματα* kyla nuo veiksmazodžio *χράσμαι*, kuris reiškia „naudoti“. Todėl ir *χρήματα* yra naudojamas su žodžiais, kurie labiau nurodo į daiktus, kurie reikalauja mūsų įsitraukimo, kaip pinigai, valdos ir t.t. Dėl to Versenyius (*ibid.*) teigia, kad čia Protagoras veikia nurodo į tai, kad tikrovė mums pasireiškia tik per santykį tarp mūsų ir kitų dalykų, tad Versenyius mano, kad Protagoras užsiima agnostinę poziciją tikrovės atžvilgiu. Daikto savaime nepažinsi, todėl ir minėtas Guthrie'aus probleminis žodis *ἔστιν* tampa nebe toks reikšmingas, nes nebėra aišku, kas sukuria tą egzistenciją.

Versenyiaus Protagoro etikos interpretacija primena tai, ką dabar vadintume klasikiniu utilitarizmu. Pagal Versenyių (1963, p. 32) Protagoras skiria tai, kas yra teisėta valstybėje ir tai, kas yra gera. Pirmas dalykas priklauso tik nuo susitarimo, o pastarasis, nors yra reliatyvus, tačiau nėra tik susitarimo reikalas, mat jis atranda pagrindą subjekte. Šita prasme gėris yra reliatyvus, nes priklauso nuo to, kuriuo atžvilgiu tas gėris aptariamas – ar individo, ar bendruomenės, ar žmogus kaip tokio, ar šuns, ar arklio. O kadangi svarbiausia yra požiūrio taškas, kurio atžvilgiu užimama vienokia ar kitokia pozicija, tai Protagoro, kaip mokytojo, darbas nėra tik suteikti priemones pačiam mokiniui siekti savų tikslų, kaip tai sako Guthrie'us, nes Protagoras moko, kaip išvis išreikšti vienokią ar kitokią perspektyvą. Būtent tai, anot Versenyiaus (1963, p. 37), ir moko Protagoras – sukurti stipriausią įmanomą atramą, kad ir silpnai pozicijai, kad diskutuojant dėl valstybės sprendimų kalbančiojo pozicija būtų išreikšta sąžiningiausiai ir būtų priimamas tas gėris, kuris atrodo tinkamas didžiausiam kiekiui žmonių. Būtent demokratija tai ir leidžia, todėl, pagal Versenyių, ją gina Protagoras.

3. *Teaiteto* analizė

Prieš pradėdant *Teaiteto* analizę noriu įvesti sutrumpinimus minimiems teiginiams. „Žmogaus – mato“ ištara bus žymima ŽM. Teodoro teiginys, kad pažinimas yra jausmas (αἴσθησις) bus žymima PJ, o „slaptoji Protagoro doktrina“ bus trumpinama SPD.

Kaip ir buvo minėta įvade, pradėsiu nuo ŽM citatos analizės. Iš to, kaip šią poziciją rekonstruoja Platonas, manau, kad reikia atmesti idėją, kad jam Protagoras buvo radikalus subjektyvistas. 151e8–152c7 fragmente, kur iškeliamas ŽM pozicija visados akcentuojamas santykis tarp subjekto ir objekto, tačiau niekad nesigirdi idėja, nei kad subjektas sukuria kitų dalykų egzistenciją, nei kad nieko daugiau nei „žmogaus“ pažinti neįmanoma.

Protagoro ištara *Teaitete* originalo kalba minima taip – „πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον εἶναι, τὼν μὲν ὄντων, ὡς ἔστι, τῶν δὲ μὴ ὄντων, ὡς οὐκ ἔστιν“⁶ (152a2–4). Iš pradžių norėčiau atkreipti dėmesį į žodį – *μέτρον* (liet. *matas*). Dėl žodžio *μέτρον* svarbūs du dalykai – pirma, kaip

⁶ T. Aleknienė lietuviškai verčia taip – „žmogus yra visų dalykų matas, esančių, kad jie yra, o nesančių, kad nėra.“

pastebi Prieras (1976), *μέτρον*, kaip mato, samprata archaiškoje vartosenoje neapsiriboja vien tik fiziniu dalykų matavimu ir turėjo normatyvią, išsipildymo ar demarkacinę reikšmę, pavyzdžiui, Hesiodas *Darbuose ir dienose* rašo – „Kruopščiai atsverk, kas kaimyno, ir kruopščiai atgal atiduok / Tuo pačiu saiku ir dar gausėsiu, jei įstengi“⁷ (349–350). Žodis *μέτρον* čia verčiamas „saiku“ ir turima omeny tai, kad kaimynui reikia atiduoti tai, ką jis suteikia tokiu pačiu mastu arba daugiau, tad *μέτρον* čia žymi kažkokį tikslą, pakankamą kiekį. Taip pat čia turima omeny tikrai ne materialius dalykus, o saiką, kaip interpretuoja vertėjas. Kita *μέτρον* prasmė yra kiekis proporcijai nustatyt (van Berkel 2013), todėl Hipokratas (*De Morbis* 2.44) teigia, kad reikia pacientui duoti tirpalą, kuriame sumaišyti tiek pat *μέτρον* medaus ir acto bei 19 *μέτρον* vandens. Tad galime pamatyti, kaip teigia van Berkelis (2013), kad matas čia įgauna panašią prasmę, kaip matavimo vieneto – kažkokį nustatytą kiekį kažko. Iš šitos labai trumpos analizės svarbūs du momentai – pirma, *μέτρον* turi plačią prasmę ir neapsiriboja vien materialiu pasauliu. Antra, pats matavimo veiksmas ar kiekio nustatymas jau nurodo į santykį su kitu objektu, nes matas egzistuoja tik kažkieno atžvilgiu, tiek kai lyginame du dalykus ar ieškome jų santykio, tiek kai kalbame apie nustatytą kiekį kažkokiu atžvilgiu – ilgio, svorio ir t.t.

Jau minėjome, kad žodis *χρήματα* nurodo į tam tikrą santykiškumą tarp dviejų objektų, suteikiant pirmumą „žmogui“. Tačiau radikalus subjektyvizmas pasidaro dar įtartinesnis įtraukus žymiąją graikiškojo žodžio „būti“ (εἶναι) analizę, kurią atliko Kahnas (1966). Anot Kahno, skirtis tarp predikatyvios ir egzistencinės „būti“ reikšmės graikų kalboje nėra tokia ryški, o egzistencinė net yra antraeilė. Tai jis grindžia Aristotelio (*Met.* 5. 1017a–b) žodžio „būti“ analize, kurioje išskiriamos 4 reikšmės – pirma, buvimas *per accedens*, tai yra atsitiktinis savybių priskyrimas nekreipiant dėmesio į loginę struktūrą. Antra reikšmė yra buvimas *per se*, tai yra logiškai teisingas teiginys. Trečia, „būti“ arba „yra“ gali reikšti, kad tai yra tiesa. Ketvirta, „būti“ gali žymėti buvimą aktualiai arba buvimą potencialiai, pavyzdžiui, kai sakome, kad kažkas yra ramus, galime teigti, kad jis toks dabar yra aktualiai arba kad jis gali būti toks. Visa tai yra rašoma skyriuje, kurio esmė yra išsiaiškinti tai, „kas yra“, o visos prasmės yra nurodomos veikiau predikatyvios nei egzistencinės, o tai gali būti ženklas, kad griežto skirtumo nėra brėžiama. Aristotelis (*Met.* 9. 1051b) taip pat mini, kad trečioji reikšmė yra griežčiausia „būti“ prasmė ir tai yra visiškai neatsitiktinumas, mat tiksliausias būdas interpretuoti „būti“ be predikato yra teigti, kad tai reiškia, kad „dalykas yra šitoks“ (angl. *that it is so*). Šita prasmė mums leidžia išlaikyti „būti“ lankstumą, nes iš vienos pusės tai nurodo į glaudų santykį su tikrove, mat dalykas negali būti toks (*to be so*) tik jeigu jis iš tikrųjų yra. Iš kitos pusės, mes galime pabrėžti tiesą patvirtinančią (angl. *veridical*) šio žodžio reikšmę, kai pabrėžiame *yra* kaip jungtuką predikatyviame sakinyje, graikų kalboje tai galima pabrėžti arba neįprastoje vietoje sakinyje arba pakartojant žodį „yra“. Tai iš tiesų galima padaryti ir lietuvių kalboje, pavyzdžiui, kai sakau „yra

⁷ Arnoldo Kazimierėno vertimas.

Petras išmintingas, tikrai tikrai yra“, tas „yra“ pradžioje pabrėžia faktą, kad Petras iš tiesų yra išmintingas. Galiausiai, tokia žodžio „yra“ interpretacija mums padeda interpretuoti kai kuriuos filosofų teiginius, pavyzdžiui, kai Parmenidas teigia, kad viskas *yra* tiesos ir pažinimo kelyje, tai gali reikšti, jog tiesa būtinai turi rasti savo atitikmenį tikrovėje. Kaip pamatysime, ši interpretacija taip pat leis suprasti ir Platono Protagoro interpretaciją. Kol kas galima pamatyti, kad tokia *εἶναι* interpretacija leidžia suprasti, kodėl Aristotelis tiesos prasmę laikė autoritetingiausia, interpretuoti kitus antikos autorius bei išlaikyti *εἶναι* sąvokos neaiškumą ir dviprasmiškumą.

Tad Protagoro ištarnos interpretacijai galiausiai lieka du esminiai žodžiai – *ὥς* bei *ἄνθρωπος*. *ὥς* gali reikšti „kad“ arba „kaip“ (turima omeny „koku būdu dalykas pasireiškia“). Nuosekliai sekant mūsų interpretacija, turime teigti, jog žodis reiškia „kaip“, mat *μέτρον* ir *χρήματα* jau nurodo į kitus objektus, tad jų egzistencija nėra kvestionuojama, o *εἶναι* irgi neturi egzistencinės reikšmės, bet labiau kalba apie tai kaip dalykai pasireiškia.

Galiausiai, *ἄνθρωπος* yra interpretuojamas trejopai – arba kaip individualus žmogus, arba kaip žmogaus rūšies atstovas, arba ir tas, ir tas. Kol kas vien remiantis šio sakinio formuluote negalima teisingai jo interpretuoti, tačiau Platonas renkasi trečią variantą, bet tai paaiškės šio sakinio išskleidime.

Taigi, kol kas galime matyti, kad jau šio sakinio formuluotėje gali kilti stiprių įtarimų, jog Platonui Protagoras nėra radikalus subjektyvistas.

Visa tai pasirodo ir Protagoro ŽM ištarnos išskleidime, kuris iškart po pristatymo ir yra išsakomas 152a6–c6. 152a6–8 eilutėse Sokratas teigia, kad ŽM pasakymu Protagoras sako – „koks kiekvienas dalykas man atrodo, toks jis man ir yra, o koks atrodo tau, toks yra tau. Juk „žmogus“ tai ir aš, ir tu.“ Čia, manau, gauname atsakymą dėl žodžio *ἄνθρωπος* reikšmės – turima omenyje, kad viskas priklauso nuo požiūrio kampo, nes žmogus čia esu „aš“ kaip žmogus ir „tu“ kaip žmogus, bet iš kitos pusės pabrėžiamas ir abiejų žmonių individualumas. Kaip matysime vėliau šis požiūrio kampo akcentavimas galios net ir poliui ir jo nutarimams.

Toliau ši mintis yra praplėtojama vėjo pavyzdžiu, kur teigiama, jog tas pats vėjas vienam atrodys šiltas, o kitam šaltas (*Teait.* 152b–c). Pats vėjas savaime negauna savo savybių ir jam jas primeta žmogus, kuriam vėjas vienaip ar kitaip atrodo. Tad pats vėjas nėra neigiamas, tačiau jo tikrosios savybės atsitraukia žmogui primetus, kaip jis jį patiria.

Toliau Platonas 5 žingsniais prilygina tai, ką reiškia „atrodyti“ (*φαίνεται*) ir tai, ką reiškia „jausti“ (*αἰσθάνεται*) (Lee 2005 p. 80):

- 1) Tai, kaip dalykai kam nors atrodo, tokie jie jam ir yra (152a6–8).
- 2) Frazės „kažkam atrodo“ ir „kažkas junta“ yra vienodos, kai kalbama apie tai, kas karšta ir pan. (152b12–c2).

- 3) Individui dalykai yra tokie, kokius jis jaučia (kai kalbama apie „karšta“, „šalta“ ir pan.) (152c2–3).
- 4) Neklysti ir būti teisiu yra pakankamas pagrindas žinojimui (implikuota).
- 5) Taigi, joslės visados nurodo į tai, kas yra, niekad neklysta ir papildo žinojimą (152c5–6).

Kaip pastebi Lee (*ibid.*), Platonas nepagrindžia šuolio tarp 2 ir 3 teiginio, vėliau pamatysime, kaip SPD įrodo 3 teiginį. Dabar svarbu tai, kad iš 2 teiginio galima pamatyti, kad PJ teiginys laikomas kaip vienas iš ŽM atvejų. Tai patvirtina ir dvi kitos citatos, kurios pasirodo vėliau dialoge – 171d9–e3 ir 179c2–7, kur pabrėžiama, kad jslumas kaip tik yra tas atvejis, kurio reliatyvumą yra žymiai sunkiau paneigti nei kitas sampratas bei turi pamatinę reikšmę sofisto mąstyme. Taigi, atrodymo ir jutimo apjungime susiduria tai, ką Fine’as (2003) vadina „Plačiuoju protagorizmu“ (angl. *Broad Protagoreanism*) (toliau – PP) ir „Siauruoju protagorizmu“ (angl. *Narrow Protagoreanism*) (toliau – SP). PP teigia, kad bet kuriam žmogui dalykas yra toks, koks jam jis ir atrodo, o SP teigia, kad kiekvienas dalykas žmogui yra toks, kokį jis jį jaučia. SP atveju jslės yra pagrindinis pažinimo šaltinis, kuris ir turi būti pažinimo pamatas, o pagal PP pažinimas gali būti įvairus – tiek intelektinis, tiek jslinis, todėl tai leidžia patikimai vartoti žymiai platesnį sąvokų kiekį. Kol kas tai matosi tik iš minėtojo 3 teiginio, tačiau vėliau aiškiau pamatysime, jog Platonas Protagorui priskiria PP sampratą. Platono strategija *Teaitete* atranda galimybę atmesti SP per Teaiteto tezę, o PP aptariant ŽM ištarą. Tai apibrėžia santykį tarp PJ bei ŽM.

Bendrai, kol kas atrodo, kad Platonas Protagorui priskiria perspektyvizmą – tas pats objektas gali vienam gali pasirodyti vienoks, o kitam visiškai kitoks ir kadangi patirti dalykus galima tik iš savo perspektyvos, tai dėl to mes ir negalime klysti. Tačiau kol kas nėra aišku, kokios yra šių epistemologinių idėjų metafizinės prielaidos? Kuria prasme objektas egzistuoja? Jeigu jis neturi savybių savaime, ar tai mūsų nesugrąžina prie radikalaus subjektyvizmo? Tai mus priveda prie SPD teiginio.

Aprašydamas SPD Platonas aiškiai išreiškia, jog šios idėjos nėra pačio Protagoro, kai įvardija SPD kaip slaptą, bet tai nurodo į Platono tikslą *Teaitete* sukurti Protagorui metafizinį pagrindą jo epistemologinėms nuostatoms. To prireikia norint sukurti stipriausią poziciją savo oponentui, kokia tik yra įmanoma, dialoge Sokratas ne kartą ragina arba siekia tai daryti (164a1, 164e6, 168c5). Bet kokia kita pozicija, Platono manymu, būtų netgi dar silpnesnė ir pažeidžiamesnė, todėl reikia manyti, kad visi šie teiginiai vienas kitą palaiko, o prieštaravimas tarp jų lemia ir visos sistemos griuvimą.

Labai bendrais bruožais, Platonas šia doktrina bando parodyti, jog jeigu kiekvienas žmogus pats negali klysti dėl dalyko savybių, tai lemia tėkmės ontologiją, kurioje kiekvienas dalykas yra nuolatos judantis. Tuomet išaiškėja, jog Platonui problema yra ta, jog tokiu atveju neįmanoma

įvardyti dalyko kaip dalyko, jeigu dalykų kriterijus yra pats žmogus, o ne objektyvi tikrovė. Tai lemia sistemos nekoherentiškumą bei griuvimą (179c1–183c7).

Sekant Lee (2005 p. 95–111) dabar išskirsiu 4 žingsnius, kuriais ši ontologija yra konstruojama:

I žingsnis.

153d8–154b6 fragmente Platonas pasitelkia spalvos atvejį. Dialoge Sokratas atsispiria nuo minties, jog joks objektas neegzistuoja savaime. Jeigu taip yra, tai kreipiant akį į kokią nors objektą, baltumas ar bet kokia kita spalva, kurią patiriame, bus nei objekto, nei pačios akies savybė, vadinasi, prarandama bet kokia konkreti vieta (153d8–e1), o kiekviename iš tokių santykių patiriama spalva bus skirtinga, todėl Sokratas Teaiteto klausia – „O gal tu pasirengęs tvirtinti, kad kokia viena ar kita spalva atrodo tau, tokia ji atrodo ir šuniui, ir bet kuriam kitam gyvūnui?“ (154a3–4).

Šią poziciją Sokratas pagilina dvejais argumentais (154b1–6). Pirma, spalva nėra objekto savybė, mat jeigu pačiam objektui priskirtum baltumą, šaltumą, ar bet kokią kitą savybę, tai jis negalėtų tapti kitoks ir nė kiek nepasikeisti, tačiau objektas gal būti kiekvienam kitoks nepasikeitęs. Antra, spalva taip pat nėra ir subjekto savybė, nes ir jis negalėtų tapti kitokiu pats nepasikeitęs, tačiau tai nuolatos nutinka, pavyzdžiui, kai nukreipiame žvilgsnį į kitą objektą. Taigi, čia teigiama, kad dalykų savybės nėra nei pačiame objekte, nei subjekte.

II žingsnis.

154b6–155d5 fragmente Sokratas parodo, kad šitaip gali nutikti savybėms, kurios nurodo į santykį tarp dviejų dalykų. Šioje dalyje minimas kauliukų pavyzdys – jeigu šalia šešių kauliukų padedu keturis, tai tie šeši kauliukai yra didesni, nei keturi, o jeigu šalia šešių padedi dvylika, tada šeši kauliukai tampa mažesniais. Šeši kauliukai vienu metu yra didesni ir yra mažesni. Iškart po to Sokratas teigia, jog mummyse prieštarauja trys teiginiai:

- a) „Niekas niekada negali būti didesnis ar mažesnis nei tūriu, nei skaičiumi, kol lieka lygūs sau pačiam.“
- b) „Tai, prie ko nieko nepridedama ir iš ko nieko neatimama, nei auga, nei nyksta, bet visada lieka vienodas.“
- c) „Tai, ko anksčiau nebuvo, o vėliau yra, negali būti be radimosi ir tapsmo.“

Kauliukų pavyzdys iliustruoja tą patį teiginį, kuris buvo minėtas pirmame žingsnyje – kad dalykui nereikia pasikeisti savaime, kad patirtų pokytį, veikiau turi pasikeisti santykis tarp dviejų objektų. Tokiu pagrindu Lee (2005 p.103) pagrįstai reformuluoja ir tvarkingiau apibrėžia, ką Sokratas norėjo pasakyti minėtais teiginiais:

- A. Niekas negali tapti dydžiu didesnis ar mažesnis nei jis pats tol, kol lieka lygus sau, bet gali tapti tokiu lyginant su tuo, kas yra pakitęs dydžiu.
- B. Dalykas prie kurio niekas nėra pridedama ir neatimama lieka lygus sau pačiam, tačiau gali tapti didesniu ar mažesniu už kitą.
- C. Yra neįmanoma, kad dalykas vėliau taptų tuo, kuo nebuvo anksčiau nesikeičiant nei savaime, nei santykyje su kitu objektu.

Šitaip suprantant šį pasažą pamatome, kad sąvokos kaip „didesnis“ ar „mažesnis“ nėra objekto savaime savybės, objektas gali tapti „didesnis“ ar „mažesnis“ nepasikeičiant, nes tai nurodo į santykį tarp dviejų objektų. Kitame žingsnyje Sokratas parodys, kaip toks supratimas galioja ir juslinėmis savybėms.

III žingsnis.

155d5–157c3 dalyje Sokratas pasiūlo sprendimą į minėtąją puzlę sukonstruodamas, kaip pasaulis turėtų atrodyti ontologine prasme, kad ŽM galiotų. Jis teigia, jog pasaulis susidaro iš dviejų judėjimo (κίνησις) tipų – vieni juda lėtai, kiti greitai. Lėtai judantys dalykai yra tai, ką mes įprastai vadiname objektais, šiuo atveju imami pavyzdžiai – akis ir akmuo. Santykis tarp šių dviejų objektų sukuria „dvynius palikuonis“ – greitą judėjimą. Greitas judėjimas yra savybės, kurias priskiriame objektams, šiuo atveju akims – regėjimas, o akmeniui – baltumas. Kaip teisingai pastebi Burnyeatas (1990 p. 17–18), vienas iš esminių skirčių tarp greito ir lėto judėjimo yra tai, kad greitas judėjimas reikalauja dviejų vietų – regėjimas yra matymas iš čia kažko, kas yra ten, o baltumas yra tai, kas yra ten, tačiau mane pasiekia čia. Kitaip sakant, negali atskirti regėjimo nuo regimo dalyko bei spalvos ir jos paviršiaus. Lėtasis judėjimas tuomet užtikrina tą „čia“ ir „ten“, jis yra tai, kas atlieka juslumo funkciją – akis, nosis, ranka, arba tai, kame aptinkama savybė – baltumas, drėgnumas ir pan. Šie objektai, anot Sokrato, veikia nevienodu santykiu – vieni turi galią veikti, o kiti – patirti.

Manau, kad šie labai bendri bruožai dėl judėjimo yra pakankami, kad galėtume užčiuopti argumento esmę. Sokratas aiškiai išreiškia, kad Protagorui „viskas yra judėjimas ir tik judėjimas“ (156a5), tai, kad nėra apibrėžiama, ar tai fizinės dalelės, ar kažkokie kiti dalykai, nėra atsitiktinumas, mat čia keičiasi pats juslumas. Kiti objektai, kaip akmuo ar žmogus ir t.t. yra tik juslių sandrauba – „Tačiau, pasak išminčių, nereikia įsileisti nei „kažkas“, nei „kieno nors“, „mano“, „štai“, „tai“, nei kokio kito dalykus stabdančio vardo, bet pagal dalykų prigimtį reikia juos vardyti kaip tampančius, kuriamus, nykstančius ir kintančius – esą ką nors savo kalba sustabdančio žmogaus veiksmą lengva būtų supeikti. Taip esą reikia kalbėti ir apie dalis, ir apie jų sandraubas, kurioms taikomi „žmogaus“, „akmens“, įvairių gyvūnų ir dalykų rūšių vardai“ (157b4–157c1) Sedley’us (2004 p. 46) teisingai pastebi – čia yra konstruojamas fenomenologinis pasaulis. Tai, kas padaro mane

subjektu, yra tiesiog ryšulys ne patiriamų savybių, bet pačių potyrių. Tai, kas padaro mane kaip „aš“ ir kitą objektą kaip „akmenį“ yra tiesiog tai, kad aš patiriu visas šias savybes kaip tokias – daugmaž apibrėžtas, konkrečioje vietoje, su sava tapatybe ir t.t. Tačiau greitosios savybės jau apibrėžia ne tai, kad yra patiriama, bet kas yra patiriama – spalva, regėjimas ir t.t. Šie pokyčiai tokie, kokie yra, atsiranda tik santykyje tarp subjekto ir objekto. Vadinas, kiekvienam kitam subjektui užmezgant santykį su objektu, jis pasireikš vis kitaip. Tai lemia judėjimo abstraktumą, net ir jeigu teigiu, kad viskas susideda tik iš atomų, aš visų pirma turiu atpažinti tuos atomus kaip atomus, jie pirmiausia turi kažkuria prasme būti patiriami, nes pats pažinimas prasideda ne tuo, kas atpažįstama, bet tuo, kad yra atpažįstama. „Judėjimo“ terminas mums leidžia atskleisti vieną esminę Protagoro tezę, kuri paaiškinama ketvirtame žingsnyje.

IV žingsnis.

157c4–160e5 fragmente yra iškeliamas klausimas – kaip vertinti tokius atvejus, kai žmogus sapnuoja arba sunkiai serga, arba yra išprotėjęs? Ar jų joslės irgi bus teisingos? Anot Platono, Protagoro atsakymas – taip. Tai, kad dalykai nuolat keičiasi, užtikrina tai, jog joslės neklysta. Jeigu sveikas Sokratas ir sergantis Sokratas yra du skirtingi patiriantieji, kitaip sakant, apibrėžia du skirtingus santykius su objektais, tai rezultatai natūraliai bus skirtingi, tačiau abu lieka vienodai tikri ir teisingi. Sokratas daro išvadą – „Tad mudviem lieka būti, jei esame, ar tapti, jei tampame, vienas kitam, nes būtinybė saisto mūsų būtį, tačiau nesaisto jos nei su kuo nors kitu, nei su mumis pačiais. Lieka susisaistyti vienam su kitu. Tad, jei žmogus nori pavadinti kokį nors dalyką esančiu, jis turi pasakyti, kam, kieno arba kieno atžvilgiu jis yra arba tampa“ (160b5–10). Čia savarankiškos būties nėra, viskas egzistuoja tik santykyje tarp objektų, kuriame pojūtis ir patiriamas dalykas sutampa, todėl ir svarbu pabrėžti, kieno atžvilgiu arba kas patiria. Šiame argumente susiriša svarbiausios tezės – pirma, objektų savybės savarankiškai neegzistuoja ir dėl to, antra, joslės niekada nemeluoja.

Lee (2005 p.111) teisingai pastebi, niekur čia nėra kalba apie absoliutų subjektyvizmą, niekur nėra teigiama, kad pats žmogus sukuria tikrovę arba kad jokios tikrovės už žmogaus čia nėra, atvirkščiai, čia teigiama, kad „tėvai“ sukuria tikrovę per savo „palikuonis“, jie yra „dvyniai“, nes potyris ir tai, kas yra juntama, sutampa.

Šioje perspektyvoje visai nekeista, kodėl Platonas performuluodamas ŽM ištarą 160c8 eilutėje teigia, kad žmogus yra visų dalykų *κρίτης*. *Κρίτης* reiškia „žmogus, kuris sprendžia“ – arbitras, teisėjas, aiškintojas. Kaip pastebi van Berkelis (2013), šis žodis kyla iš žodžio *κρίνειν*, (liet. *atskirti*). Tai yra žodis, kuris *Teaitete*⁸ susiskirsto į dvi kategorijas – arba atskirti vienus dalykus nuo kitų, arba

⁸ Van Berkelis išskiria šias ištraukas – 150c8–c3, 160c7–9, 178b9–c7, 178e3, 179a3.

kažkokį vieną dalyką pasirinkti vietoje galybės kitų. Tad žmogaus potyriai čia nesukuria minėtųjų santykių tarp objektų, bet tik atskiria vienokius ar kitokius, kaip vienokius ar kitokius, dėl to mes negalime niekados klysti – iš vienos pusės, nes santykis visados yra unikalūs mums patiems, iš kitos pusės, nes bet koks pakitęs santykis jau nebėra tas ankstesnis. Dėl judėjimo nėra paliekama vietos refleksijai. Čia, pagal Platoną, yra apsvarstoma tikrovė kurioje pats žmogus dalykų kriterijų nešioja savyje, tokia tikrovė niekada negali būti tiriamą iš išorės (Reshotko 1994) kaip kažkas, ką galėtume stabiliai stebėti bei taisyti tai, kas ne taip pastebėta. Pagal Platoną, Protagoro tikrovė privalo būti tėkmėje, nes tik tokiu būdu tai, kaip aš šiuo metu patiriu tikrovę, visados lieka tikra tiesa ir netaisyтина.

Taigi, galima pamatyti dvi pagrindines tezės, kurios yra metafiziniu lygmeniu apginamos SPD – pirma, tai yra *neklystamumas* (Fine 2003 terminas, angl. *infallibilism*), kuris teigia, kad bet koks žmogus negali klysti dėl to, kaip jam dalykai pasireiškia. Antra, pažinimas iš esmės tampa privačiu dalyku, jis visados yra unikalūs ir apsiriboja tik pačiu patiriančiuoju. Tačiau kyla du esminiai klausimai – ar patys šie teiginiai nėra pačio Platono išvedimas? Ar pažinimo privatumas neprieštarauja ŽM ištarai, kai teigėme, jog joje „žmogus“ reiškia ir individualų žmogų ir žmoniją apskritai?

Dėl pirmojo klausimo mums pasisėkė, mat Platonas pats išreiškia, kurioje SPD dalyje prasideda jo kūryba. Kaip jau buvo minėta mūsų aptartuose pirmuose dviejuose žingsniuose, ten yra labai trumpai pristatomas juslių reliatyvumas, jų privatumas ir unikalumas, taip pat pateikiama pora pavyzdžių dėl skaičių reliatyvumo bei problemos, kurios siejasi su jomis. Trečiame žingsnyje aprašomas metafizinis jų sprendimo būdas, o ketvirtame vėl sugrįžtama prie juslių reliatyvumo ir padaromos išvados dėl jų neklystamumo. Gliddenas (1975) pastebi, jog tik tarp trečiosios ir antrosios dalies Platonas teigia – „Vadinasi, būsi man dėkingas, jei kartu su tavimi atrasiu, kokią tiesą slepia šio vyro, tiksliau – net daugelio įžymiųjų vyrų, mintys?“ Šiuo pasakymu aiškiai parodoma, jog SPD „slaptoji“ dalis prasideda nuo čia, o prieš tai tiesiog vėl buvo rekonstruojamos Protagoro mintys. Manau, kad pastarąjį faktą patiprina tai, jog šioje citatoje akcentuojamas pats Protagoras ir būtent jo rėmuose yra interpretuojami kiti mąstytojai. Taigi, tikėtina, jog pirmieji du žingsniai yra iš tikrųjų protagoriški ir geriau atskleidžia, kaip pats Platonas suprato istorinį Protagorą. Gliddenas (*ibid.*) taip pat reikšmingai pastebi, kodėl analizuojant Protagoro mintis yra taip akcentuojamas joslumas. Čia yra akcentuojamas ne metafizinis judėjimas, o pabrėžiamas pasaulio fizikalumas, pasaulis atsiskleidžia per tai, kaip žmogus yra veikiamas išorinių dirgiklių, todėl jis atsiranda per psichofizinį subjekto ir objekto santykį. Jutiminės savybės nėra objekto savaime savybės, bet veikiau atskleidžia tai, kaip subjektas yra veikiamas šio objekto. Tai atsiskleidžia ir ketvirtajame žingsnyje, todėl Gliddenas jį laiko protagorišku ir patikimu istorinio Protagoro šaltiniu. Tačiau mums svarbesnė išvada yra ta, jog šitaip svarstant galima pamatyti, jog Platonas puikiai suprato, kad Protagorui pažinimas remiasi į žmogaus patirtį, o visa tai, kas ją viršija Protagorui lieka nelabai aktualu.

Pastarojoje išvadoje glūdi mūsų atsakymas į antrąjį klausimą. Mūsų pirminė „žmogaus“ interpretacija yra visiškai suderinama su šiomis idėjomis, mat mūsų patirtyje mes nuolat susiduriame su tuo, jog kažkas egzistuoja be mūsų pačių bei remiasi bendresniais dėsniais, kurie remiasi jusline patirtimi. Pavyzdžiui, kai metu akmenį, jis visados nusileidžia arba jeigu nesusimoku už mašinos stovėjimą, gaunu baudą. Tai yra paprasti ir naivūs būdai įveikti absoliutų subjektyvizmą, tačiau iliustruoja, jog protagoriška mintis, kad pažinimas remiasi individualaus žmogaus patirtimis nebūtinai lemia, jog objektas yra atmetamas ir atmetamas bet kokia pasaulio pažinimo galimybė. Visiškai laisvai galima lyginti savo ir kitų patirtį ir palyginimo būdu daryti gilesnes išvadas. Čia taip pat išaiškėja, kodėl klysta ir tie, kurie Protagorą laiko kažkokiu naiviu realistu, kuris teigia, jog objektai atskleidžia savo tikrąsias savybes per žmogų. Kaip teigia McDowell (1973 p.119), bendrai klausti Protagoro, koks yra daiktas savaime, ar vėjas yra vienu metu ir karštas, ir šaltas ar neturi savybių, yra ganėtinai bergždžias dalykas. Tai supranta ir Platonas, 152b5 eilutėje priverčiantis Sokratą klausti – „Tuomet, ar vėja savaime vadinsime šaltu, ar nešaltu? Ar patikėsime Protagorą, pasak kurio, šalančiam jis šaltas, o nešalančiam – ne?“ Protagoras net nekalba apie vėją savaime, tai nėra jo klausimas.

Galiausiai, galima aptarti Protagoro apoligiją, kuri apima 165e4–168c7 fragmentą, manau, kad čia ryškiausiai paaiškėja kol kas dar nelabai aiškūs klausimai – koks yra protagoriškas pažinimas, jeigu jis nekalba apie daiktą savaime? Ar įmanoma atrasti etinių šio mąstymo implikacijų, kurios apjungtų *Teaitetą* bei *Protagorą*, taip įrodant nuoseklų Protagoro vaizdavimą Platono dialoguose?

Protagoro apologijoje Sokratas kalba už Protagorą bandydamas parodyti, ką šis sofistats atsakytų jam į vieną iš svarbiausių iki šiol išsakytų Protagoro kritikų – jeigu visi yra absoliučiai teisūs dėl to, koks pasaulis yra, tai kaip tokiu atveju kokia nors būtybė įgauna autoritetą? Ar dievai, žmonės ir buožgalviai tampa lygiaverčiai pažinimo atžvilgiu (161b8–162a3)? Dar daugiau, jeigu visi yra teisūs, tai visa filosofinė–dialektinė veikla tampa beprasmiška. Tai iš esmės yra tokio pačio pobūdžio klausimas, kuris bus keliamas *Protagore*, kuriame mums aktuali dalis bus atsakymas į klausimą – ko vertas sofistų mokymas, jeigu net ir pats mokytojas nėra išmintingesnis už mokinį? Tiek *Teaitete*, tiek *Protagore* keliamas klausimas dėl autoriteto – kodėl viena nuomonė yra teisingesnė už kito? Jeigu įmanoma atrasti ryšį tarp *Teaiteto* bei *Protagoro*, jo reikia ieškoti būtent šioje ištraukoje.

Pagrindinė Protagoro strategija – pakeisti išminties (σοφός) kriterijų. Išmintingas žmogus dabar nėra tas, kuris atskiria tiesą nuo melo. Tai yra toks žmogus, kuris tai, kas mums atrodo (φαίνεται) bloga, geba pakeisti taip, kad mums tas dalykas atrodytų geras (166d5–9). Taigi, išmintis įgauna praktinį pobūdį – išmintis yra geba transformuoti tikrovę. Šis Protagoro teiginys yra praplečiamas trejais pavyzdžiais – pirma, sofistas yra kaip gydytojas, mat sergančiam žmogui maistas atrodo kartus, o sveikam tas pats maistas – saldus. Gydytojas pakeičia žmogaus būseną (ἐξέωζ) vaistais, nes

sveikesniojo būseną yra geresnė už sergančiojo, lygiai taip pat veikia sofistai tik jis žmogaus būseną keičia kalbomis (λόγος) (167a4–6). Antra, sofistai yra kaip gėlininkas, nes gėlininkas netikusiai (πονηρός) gėlės būseną keičia naudinga (χρηστός) ir suteikia gėlei naudingus bei sveikus (ὕγιεινός) pojūčius (αἴσθησις) (167b6–167c2). Trečia, sofistai ŽM doktriną pritaiko jau poliui ir teigia, kad tai, kas miestui atrodo teisinga (δίκαιος) ir gražu (καλός), tas jam ir yra gražu ir teisinga tol, kol jis laikosi šios nuomonės. Tačiau sofistai padaro taip, kad naudingi, o ne netikę dalykai poliui atrodytų geri ir teisingi (167c2–7).

Iš pastarojo pavyzdžio ryškiausiai pasimato Platono „žinojimas yra jutimas“ analizės strategija bei tai, jog Platonas Protagorui priskiria platųjį protagorizmą. Kaip pastebi Maguire’as (1973), jeigu čia tikslas būtų įrodyti, kad pažinimas yra tik juslinis pažinimas, tai Platonas laisvai galėjo peršokti į argumentus 184b–187a ištraukoje. Protagoro „tai, koks dalykas atrodo, toks ir yra“ formuluotė įgalina Platoną kalbėti apie juslinio pasaulio objekto prigimtį. Maguire’as pastebi, jog apologijos pradžioje kalbama apie tai, kas atrodo (φαίνεται) (166d 4, 7–8, e4), tada imama kalbėti apie sprendimus dėl to, kaip dalykai atrodo (δοξάζει) (167a2), kol galiausiai pradedama kalbėti apie nuomonę (δοκεῖν) kaip tokią (167c4, 5), subtiliai eidamas nuo subjekto potyrių link apmąstomo objekto tikrovės, todėl galiausiai kalbama apie tai, kas yra teisinga ir gražu tarsi tai būtų objektyvios savybės, kurios privalo būti naudingos. Panaši struktūra aptinkama ir bendrai pirmoje *Teaiteto* pusėje, todėl Maguire’as daro išvadą, jog pirmoje pusėje Platonas pasitelkia Protagorą tam, kad kalbėtų apie hērakleitišką tėkmę ir juslinį δόξα pasaulį, galvodamas apie *Vlastybėje* aptinkamą linijos analogiją. Protagoro formuluotė tikrai įgalina ir iššaukia apsvaistymus apie objektą savaime, tačiau verta turėti omenyje, kad klausimas „kas yra pažinimas (ἐπιστήμη)?“ yra labiau epistemologinis klausimas. Teigimas, kad αἴσθησις yra tas pats, kas φαίνεται, leidžia pradėti konstruoti atrodymu besiremiantį judančio pasaulio pasaulėvaizdį, kurio pagrindu Platonas vėliau sugriau Protagoro bei *Teaiteto* pažinimo modelį. Platonas čia atranda galimybę ontologiniais argumentais dvigubai išlošti per viena analizę – per Protagoro ŽM ištarą yra analizuojama PP pozicija, o per *Teaiteto* apibrėžimą – SP, tokiu būdu įveikiamos dvi tuo metu populiarios teorijos – reliatyvizmas bei savotiškas empirizmas. Šias dvi teorijas apjungia mintis, jog bet kuriuo atveju pažinimo procesui esminę dalį suteikia jutiminis pažinimas, todėl jis ir akcentuojamas (Sedley 2003 p. 53). Platonas čia parašo teorinį pagrindą, kodėl visi žmonės negali būti teisūs⁹, suteikdamas stipriausią pavidalą tokiai pozicijai ir atmesdamas stipresnę bei švelnesnę tokios pozicijos versiją.

Protagoro apologijoje kyla klausimas, ar Protagoras sau neprieštarauja? Jeigu išmintis slypi geboje keisti žmonių nuomonę, ar tai netampa universaliu principu, kuris lieka teisingas, net jeigu

⁹ Šitas samprotavimas atitinka ir kompozicinę kūrinio struktūrą – pirmoje dalyje αἴσθησις yra prilyginama δόξα, todėl pirmoje dalyje yra analizuojama nuomonė (δόξα), antroje dalyje teisinga nuomonė (ἀληθής δόξα), o trečioje dalyje teisinga nuomonė su paaiškinimu (μετά λόγου ἀληθής δόξα).

dauguma žmonių tam nepritaria? Dar daugiau, ar vadinamieji „geri potyriai“, kad ir kokie jie lieka neapibrėžti, nenurodo į objektyvų gerumą?

Anot Aleknienės (2020 p. 423), Protagoras čia prieštarauja savo ŽM ištarai ir skelbia, jog naudingumas čia yra objektyvus, ji cituoja Protagorą ginantį Sokratą „Reikia pakeisti ano [sergančio] žmogaus būseną, juk priešinga būseną geresnė“ (167a3–5). Kerferdas (1949) irgi čia nemato išeičių Protagorui, o Guthrie'o (1969) bandymas konstruoti teisingumo, tačiau nevienodo naudingumo, principą irgi iki galo neįtikina, mat tuomet nauda tampa visus žmones viršijantis objektyvus kriterijus.

Burnyeatas (1990 p. 24–29) mano, kad pavyzdžiais nėra pateikiama vienareikšmiška nuomonė. Teigdamas, jog originali Protagoro formuluotė gali būti interpretuojama ir objektyviai, ir subjektyviai, jis kreipia dėmesį į pavyzdžius. Pirmasis teiginys sako, kad gydytojas padaro taip, kad kartus maistas pasirodytų saldus, jeigu tai yra geidžiamas pojautis subjektui, tada būti sveikam iš tiesų yra teigiama subjektui. Gėlininko pavyzdį Burnyeatas (*ibid.*) laiko neutraliu, mat archainiame mąstyme augalas gali pats jaustis geriau arba blogiau, bet sunku pasakyti, ar augalo savijautos patobulinimas priklauso nuo gėlininko subjektyvaus skonio, ar objektyvių principų. Galiausiai, Burnyeatas (*ibid.*) mano, jog paskutinis argumentas naudingumo sąvoką naudoja objektyvia prasme, mat naudingumas čia naudojamas subjekto (o ne predikato) junginio „atrodo“ dalyje, vadinasi sofisto užduotis verčia jį padaryti, kad naudingi dalykai atrodytų miestui teisingi ir gražūs, naudingumas čia iškeliamas kaip kažkas, kas lieka naudingas, nepaisant to, ar jis atrodo, ar neatrodo naudingas. Priešingu atveju tai, kas teisinga ir gražu (prieš tai įvardyti, kaip reliatyvūs terminai) turėtų tik atrodyti naudinga piliečiams, tačiau taip šis pavyzdys neformuluojamas. Čia sakoma, kad tai, kas naudinga, turi pasirodyti teisinga ir gražu.

Manau, kad šioji ištrauka tikrai nebūtinai nurodo į prieštaravimą Protagoro mąstyme, savo argumentą paskirstysiu į tris dalis:

Pirma, kol kas mąstymas buvo ganėtinai nuoseklus ir konceptualine prasme matėme, jog idėjų tęstinumas yra išlaikomas pakankamai sąžiningai, kiek Platonas tai sugeba daryti kitus autorius taikydamas saviems tikslams. Todėl tikrai būtų neįprasta, jeigu čia slapta būtų įpinta kontradikcija. Be to, čia aptinkamos temos, kurių išsamiai Platonas iki šiol neaptarė. Tai gali nurodyti į besitęsiančias pastangas suprasti originalias istorinio Protagoro idėjas. Protagoro apologijoje aptinkama doktrina galbūt geriausiai atskleidžia tai, ką Protagoras iš tikrųjų turėjo omenyje ir todėl kalba pakrypsta labiau ne į epistemologinius–ontologinius klausimus, kurie šiame veikale domina Platoną, o į etinius bei praktinius argumentus, kurie iš karto po apologijos seka vadinamoje digresijoje (172c1–177b7). Kad Protagorą domino etinės idėjos gali nurodyti ir tai, jog mūsų aptarsiamas dialogas *Protagoras* yra vadinamas jo vardu ir nagrinėja daugiausia etinius klausimus. Dar daugiau, mes turime ir išorinių šaltinių, kurie nurodo į ganėtinai panašų argumentavimą šioje *Teaiteto* dalyje.

Kaip pastebi Zilioli (2007 p. 66–67) B6aDK¹⁰ fragmentas sako, kad Protagoras teigė, kad apie visus dalykus galima pasakyti dvejopas kalbas (λόγος), o B6bDK sako, kad Protagoras silpnesnį argumentą paverčia stipresniu. Pirmasis fragmentas primena gydytojo pavyzdį, mat tas pats maistas tampa saldus ir nesaldus, taip pat ir polio pavyzdys rodo, kad tai, kas yra gražu ir teisinga gali atrodyti naudinga ir nenaudinga. Čia verta paminėti, jog graikų kalboje λόγος yra įvairiaprasmis žodis, tad du λόγος gali reikšti ir dvi idėjas apie tą patį dalyką, du skirtingus argumentus tam pačiam dalykui ir pan. Tad tai tinka ir plačiojo protagorizmo interpretacijai. Anot Zilioli (*ibid.*), B6bDK fragmentu norima pasakyti, kad sofistai silpnesnę dalyko poziciją gali padaryti stipresne – jis gali iš bet kokios pozicijos įtikinti žmogų, kad pašnekovas priimtų sofistui reikiamą požiūrio tašką. Galbūt į tai apeliuoja Platonas, kai teigia, kad Protagoras padarytų taip, kad žmogui dalykai pasirodytų geri/naudingai – net jeigu žmogus kažką vertino neigiamai, sofistai kalba sugeba palenksti tą žmogų, kad tą patį dalyką vertintų teigiamai ir manytų, kad tai yra geresnė/naudingesnė pozicija, kurią labiau apsimoka priimti.

Antra, nors iškelta problematika ir argumentacijos būdu Protagoras čia gali būti vaizduojamas istoriškai teisingai, tačiau ištrauka galimai neišvengia sąmoningų Platono manipuliacijų. Kaip buvo minėta anksčiau, apologijoje atsispindi tipinė Platono argumentacijos struktūra (*pace* Cole 1966 p. 117) – iš pradžių pristatoma oponento pozicija (166d). Tada Sokratas siekia giliau pasiaiškinti poziciją per pavyzdžius (166e–67b). Šiame procese jis iš naujo performuluoja oponento poziciją taip, kad Sokrato mąstymo vaisiai būtų priimti kaip išankstinė prielaida (167c, 169d), trečiame pavyzdyje tai parodo gėrio ir blogio, kaip objektyvių savybių pristatymas. Galiausiai, pristatomas oponento nenuoseklumas ir privedama prie to, ką Sokratas iš pradžių jau norėjo pasakyti (172ab). Čia svarbu prisiminti, kad apologijos dalyje kalba ne pats Protagoras, o Sokratas kalba apie Protagorą, tad čia yra paliekama vietos netikslumams. Tai kartais minima tiesiogiai, kaip 168c5 eilutėje. Taigi, galime pamatyti, jog Platonas sąmoningai kalba apie netikslų filosofinių fragmentų perinterpretavimą. Tai, kad čia vyksta sąmoninga paklaida rodo ir kita svarbi tema *Teaitete*. Kaip pastebi Longas (2004), *Teaitete* Sokratas kartais save pagauna besielgiantį kaip sofistai. 164c8–d2 eilutėse jis teigia – „Panašu, kad džiaugiamės kaip prieštarautojai (ἀντιλογικῶς), kuriems pakanka susitarti dėl žodžių ir tokiu būdu įveikti teiginį. Teigiame, kad esame ne kovotojai, o filosofai, bet nepastebime, kad iš tiesų darome tą patį, kaip ir anie baisiai kieti vyrai.“ Kas stebina dar labiau yra tai, jog *Teaitete* Protagoras į dialogą žiūri priešingai nei *Protagore*, jis labiau į pokalbį žiūri ne kaip į varžytuves, o kaip išminties siekimą bei kalba visiškai sokratiškai. Pavyzdžiui, 167d6–8 eilutėse Protagoras ragina tęsti pokalbį per klausinėjimą arba 167e1–168b2 Protagoras Sokrato lūpomis atskiria bendravimą tarp varžovų (ἀγωνιζόμενος) ir bendro svarstymo – dialektikos (διαλεγόμενος). Tačiau anksčiau Sokratas 161e6–162a3 eilutėse teigia, kad jeigu liekame ištikimi ŽM ištariai, tai dialektinė veikla sugriūna. Kaip teigia

¹⁰ Šiame darbe naudojama Diels–Kranz Protagoro fragmentų žymėjimo sistema.

Longas (2004), šiuo Protagoro ir Sokrato vaizdavimu norima parodyti, jog Protagoras privalo sau prieštarauti tam, kad galėtų ištraukti į bendrą filosofinį pokalbį ir galiausiai skelbti objektyvias, absoliučias tiesas. Taigi, nekeista tuomet tampa, kad Protagoro kalboje po truputį išlenda kontradikcija sau ir galbūt neatsitiktinai ji išlenda politinėje srityje. Protagoras tikrai daug svarstė apie etiką bei politiką ir jo, kaip sofisto, veiklos aktualumas iškyla demokratijoje, kur bendras pokalbis yra itin svarbus, o jis, pagal Sokrato poziciją, yra neįmanomas užimant protagoriškas epistemologines nuostatas.

Trečia, polio pavyzdys lengvai leidžiasi perinterpretuojamas labiau protagorišku būdu, kuris labiau derėtų su prieš tai buvusiais dvejais pavyzdžiais. Sedley'us (2003 p. 56) pateikia įtikinantį pavyzdį – tarkim Periklis įtikina Atėnus aljanso pinigus išleisti Partenono statymui. Kadangi poliui dabar tai atrodo kaip pageidautinas dalykas, tai jis ir *yra* jiems pageidautinas. Periklis tuomet bus vadinamas išmintingu priklausomai nuo pasekmių. Partenono pastatymas gyventojams atrodo kaip geras dalykas, o Periklis įtikino juos, kad to verta pageidauti, tad Periklis yra išmintingas, nes teigiamai pakeitė polio gyventojų požiūrį į Partenono statymą. Tokioje šviesoje galima įvertinti ir du kitus Protagoro politinio pavyzdžio paaiškinimus – „kas miestui atrodo teisinga (δίκαιος) ir gražu (καλός), tas jam ir yra gražu ir teisinga tol, kol jis laikosi šios nuomonės (νομίζω)“ (167c4–5) ir „kas kiekvienam atrodo, tas ir yra – ir atskiram žmogui, ir poliui“ (168b5). Čia paaiškėja, kad polis yra analogiškas sofisto mokiniui ir sofistas kalbomis išmoko blogus φαντάσματα pakeisti gerais pakeisdamas polio požiūrį į bendrą reikalą (Maguire 1973). Naudingumas čia vis tiek lieka reliatyvus, tik tai, kas atrodo naudinga poliui turi konkretesnę išraišką – tai vadinama tuom, kas yra teisinga ir gražu.

Protagoras teigia, kad tai, kas yra „gera“ yra tai, kas yra „naudinga“, tačiau gilesnė analizė šita tema neišplečiama. Tačiau iš to, kas dabar buvo pasakyta pasimato tai, kad Platonas nemano, kad Protagorui nuoširdžiai labai rūpėjo metafiziniai klausimai ir mąstymas apie daiktą savaime. Protagoras teigia, kad žmogus negali klysti dėl to, kaip jis jaučia ir sprendžia apie bet kokius dalykus. Iš tokios pozicijos Platonas nemano, kad Protagoras gali įžengti į gilų filosofinį pokalbį, juolab žengti giliau nei už savo patirties ir svarstyti apie gilesnę tikrovės struktūrą, todėl turėjo prikurti Protagorui tėkmės ontologiją ir galbūt todėl Protagoro atsakymai į kai kuriuos metafizinius priekaištus lieka labai trumpi ir neišplėtoti. Tačiau tai nereiškia, kad Protagoras mano, jog bendrai bet kas gali būti tiesa, nes bet kas neįtikintų žmonių. Manau, kad Gliddenas (1995) yra teisus, jog Protagorui kalba apie materiją (kuri mūsų analizėje pasireiškė, kaip tiesiog potyriai) yra reikšminga tik tiek, kiek ji gali būti produktyvi žmogui. Tai, kad Protagoro apologijoje Protagoras iš esmės atsako į priekaištą, kuris siejasi su jo profesija nurodo į tai, jog būtent klausimai apie jo praktiką bei etiką ar politiką jį domino labiausiai. Mūsų analizė parodo, jog reikia atmesti subjetyvistinę ir objektyvistinę interpretaciją, nes

apie daiktus savaime Protagoras, matyt, nė nemastė. Platonas Protagorą vaizduoja kaip agnostiką, tačiau ne tokį, kuris žvilgsnį kreipia į gilią subjekto struktūrų analizę, kaip vėliau filosofijoje darys Kantas. Protagorą veikiau apriboja jo veiklos pobūdis ir argumentacijos būdas, jis negali atsakyti, koks yra daiktas savaime, nes tai nėra klausimas, kokį jis sugeba iškelti. Protagoro tiesa yra artima šiuolaikinei mokslinei tiesai, tai yra dabarties tiesa, o bet kokia pretenzija į tiesos objektyvumą remiasi bendru konsensusu tarp pačių žmonių, kurie individualiai palygindami skirtingus teiginius bei analizes leidžiasi įtikinami vienai ar kitai pozicijai. Sofistas yra žmogus, kuris sugeba konstruoti įtikinamiausius įtikinimus ir specializuojasi polio veikloje, tačiau čia sąvokos kaip „gėris“, „teisingumas“, ir pan. nėra ontologiškai amžinos, jos remiasi tik tikėtinumu.

Maždaug tokia pozicija atsiskleidžia *Teaitete*. Dabar galima pažvelgti, ar tą patį aptinkame *Protagore*.

4. *Protagoro* analizė

Kaip jau buvo minėta įvade, mūsų nagrinėjama ištrauka iš Platono *Protagoro* bus vadinamoji Protagoro didžioji kalba – 320c8–328d2. Tai yra viena iš svarbiausių dialogo dalių, nes ji bendrai pristato vieną iš pagrindinių kūrinio veikėjų – Protagorą bei jo argumentavimo būdą. Kaip netrukus pamatysime, čia taip pat užčiuopiamos esminės teminės gijos, kurios toliau yra nagrinėjamos dialoge. Tai lemia, kad ši ištrauka duoda toną visam veikalui.

Prieš pasakant šią kalbą Sokratas klausia Protagoro, ko jis moko savo mokinių. Protagoras atsako – „Šitas mokymas yra teisingas sprendimas (εὐβουλία) apie savo paties reikalus, kaip geriausiai valdyti savo namus, o kalbant apie miesto reikalus, – kaip daugiausia prisidėti prie miesto reikalų darbu ir žodžiu“¹¹ (319a1–2). Toliau (319a4–320c2) Sokratas apibendrintai teigia, jog Protagoras savo mokinius moko politinio meno (πολιτικὴ τέχνη), tiksliau, kaip būti gerais piliečiais (ἀγαθοὺς πολίτας). Prieš tokio mokymo galimybę jis pateikia du įrodymus – pirma, Atėnų demokratijoje visų nuomonė vertinga – ir jaunuolio, ir batsiuvio, ir turtingojo, ir vargšo, ir t.t. Tokiu atveju visų politinė išmintis vertinama kaip vienoda ir visi mano, kad tai nėra išmokstama. Antra, yra daug šaunių (turinčių ἀρετή) žmonių, kurie savo šaunumo jokiais būdais nesugeba perduoti kitiems, net savo artimiausiems giminaičiams. Pavyzdžiui, Periklis nesugebėjo užauginti vaikų su tokia pačia sėkminga politine karjera. Šitų faktų akivaizdoje Sokratas teigia, kad šaunumo neįmanoma išmokyti ir paprašo Protagoro įrodyti priešingai.

Į šiuos kaltinimus Protagoras ruošiasi atsakyti mitu (μῦθος), o ne nuosekliu įrodymu (λόγος), nes jam atrodo, kad susirinkusiai auditorijai tai bus maloniau (χαριέστερον). Tačiau iš tiesų jis

¹¹ Čia ir toliau Aliaus Jasklevičiaus *Protagoro* vertimas

pateikia ir mitą, ir įrodymą. Mitu jis atsako į pirmąjį Sokrato priekaištą, o įrodymu į antrą. Kalbą nagrinėti pradėsime nuo mito.

Protagoro mitas pasakoja, kad dievams sukūrus mirtingus padarus, Prometėjui ir Epimetėjui buvo pavesta jiems suteikti galias. Jie tarpusavyje nusprendė, kad Epimetėjas paskirstys galias, o Prometėjas patikrins, ar viskas buvo gerai paskirstyta, kai Epimetėjas baigs savo darbą. Epimetėjas galias paskirstė tolygiai, tačiau Prometėjas pastebėjo, kad žmonėms neliko jokių galių, todėl Prometėjas, pavogęs iš Hefaisto ugnies meną (τέχνη) ir Atėnės valdomą meną, šiuos menus davė žmonėms. Tačiau žmonėms atsidūrus ant žemės, jie pradeda aukoti dievams, kuria kalbą, stato namus bei apsirengia rūbais, tačiau visą tai darė išsibarsėt. Tokioje būklėje juos vis dar lengvai įveikdavo kiti gyvūnai, todėl žmonės bandė steigti miestus, tačiau nesėkmingai, nes vienas kitą vis skriausdavo, mat neturėjo valstybės valdymo meno. Dėl to Dzeusas pabūgo, kad visa žmonija išmirs ir įsakė Hermiui žmonėms suteikti gėdos jausmą (αἰδώς) bei teisingumą (δίκη). Taip žmonės įvaldė valstybės valdymo meną. Teisingumo jausmas buvo duotas kiekvienam žmogui. Nesilaikančius teisingumo Dzeusas pasmerkė mirčiai.

Maždaug toks yra mitas. Jo analizę norėčiau pradėti trumpai aptariant tikėtiną jo autentiškumą, mat šios analizės išvados gali mums nurodyti į tai, su kuo susidūrė pats Platonas, ir gali padėti atskleisti, ar Platonas lieka ištikimas istorinio Protagoro vaizdavimui.

Mano nuomone, negalime būti absoliučiai tikri dėl šito mito autentiškumo, tačiau turime tvirtą pagrindą manyti, jog juo Platonas siekia atskleisti svarbias temas Protagorui.

Pirma, dialoge *Protagoras* tikrai nagrinėjamos Protagorui svarbios žmonių ugdymo bei pilietiškumo temos. Tai matosi iš politinio Protagoro aktyvumo liudijimų. Pavyzdžiui, Plutarchas teigė, kad Periklis ir Protagoras kartą visą dieną nagrinėjo, kas buvo kaltas dėl ieties metiko mirties, kai šis žuvo sportinių rungtynių metu – ar pati ietis kalta, ar ieties metikas, ar rungtynių arbitras (DK 80 A10). Tai jau yra vienas įrodymas, jog Protagorui rūpėjo klausimai apie tai, kaip vykdomas teisingumas (Schiappa 2003 p. 175–180). Taip pat Diogenas Laertietis teigia, jog Herkleido Pontiečio¹² veikale parašyta, kad Protagoras sukūrė įstatymus Turijų miestui (DK 80 A1). Vėlgi, čia Protagoras siejamas su teisingumo vykdymu valstybėje, tad Platono keliamos temos bei jo vaizdavimas, kaip susirūpinusiu įstatymais, turi pagrindą tikrovėje.

Antra, kaip pastebi Beresfordas (2013), mitą galima matyti racionalistinių teorijų kontekste. Tai, jog Protagoras siūlo tą pačią informaciją pateikti arba mitu, arba nuosekliu svarstymu parodo tai, jog egzistuoja nemitinė pasakojimo versija, kurioje turbūt nėra minimi dievai, taip pat Epimetėjo ir

¹² Jis gimė maždaug 20 metų po Protagoro mirties, tad tai yra ganėtinai artimas šaltinis.

Prometėjo vardų pasirinkimas jau gali nurodyti į alegorinę prasmę (apie tai vėliau). Be to, panašus mitas yra minimas ir vėlyvesniuose Diodoro Siciliečio (1.7.1 – 6; 1.8.1 –9) raštuose (Beresford 2013 p. 40). Šis ir panašūs liudijimai dažnai minimi, kaip kilę iš Demokrito, dėl idėjinių paralelių tarp išlikusių Demokrito fragmentų ir Diodoro aprašomo siužeto (Cole 1967). Tai gali nurodyti Protagoro mito autentiškumą, nes Demokritas ir Protagoras dažnai minimi bendruose kontekstuose. Demokritas yra kilęs iš to pačio miesto kaip Protagoras. Taip pat yra minima, jog Protagoro mokytojas buvo Demokritas (DK 80 A1, A2), tai turbūt nėra tiesa, tačiau nepaisant to vis tiek rodo, jog buvo aptariamas net asmeninis santykis tarp Demokrito ir Protagoro. Dar į šią temą – Demokritas minimas kaip kritikuojuantis Protagoro mintis (DK 68 B156, A114), tad nagrinėjami Demokrito ir Protagoro idėjiniai mainai. Tai nurodo, jog galimai Protagoras perėmė šį šaltinį iš Demokrito arba iš kažkio bendro šaltinio. Tokią mintį dar labiau patvirtina Beresfordo (2013 p. 141 n.7) minimi žodiniai mito atpasakojimo pasirinkimai, pavyzdžiui, apibūdinant pirminę žmogaus būseną Diodoras (1.8.1) rašo – „τοὺς δὲ ἐξ ἀρχῆς γεννηθέντας τῶν ἀνθρώπων <...> σποράδην ἐπὶ τὰς νομὰς ἐξίέναι“, o Platonas – „κατ’ ἀρχὰς ἄνθρωποι ὄκουν σποράδην“ (322a8 – b1), tai yra vienintelė vieta, kur Platonas naudoja žodį „σποράδην“. Beresfordas (*ibid.*) mini net 5 tokius panašumus.

Trečia, kai kurie kūrinio kompoziciniai elementai nurodo į Platono siekį teisingai atvaizduoti Protagorą, bent jau šioje dialogo dalyje. Kaip pastebi Manuwaldas (2013), čia yra dialogo vieta, kurioje yra pristatomos šio mąstytojo idėjos ir pagrindinės likusio argumento gairės, todėl būtų keista, jeigu Platonas jau iš pat pradžių Protagorui priskirtų visiškai išgalvotus dalykus. Be to, Platonas tikrai mitų nenaudoja sinonimiškai su nuosekliais svarstymais, todėl reikia manyti, jog Platonas čia vienu metu pristato Protagoro idėjas ir protagorišką kalbėjimo būdą (Manuwald 2013, p.166), kuris Platonui turbūt atrodo juokingas, todėl vėliau dialoge Sokratas teigia – „man atrodo, kad pokalbis apie poeziją labiausiai primena prastų ir neišsilavinusių žmonių puotas“ (347c4). Tad net ir būdas, kuriuo pristatomas Protagoras, rodo, kad Platonas čia lieka ištikimas jo vaizdavimui. Manuwaldas (2013) taip pat pastebi, kad kai kurie Protagoro kalbos elementai tarpusavyje iki galo nesiderina su likusiu dialogu, o tai galimai rodo į Platono siekį įsprausti Protagoro ar protagorišką mitą į dialogą. Pavyzdžiui, Protagoras teigia, jog mitu atrems abi Sokrato abejones dėl to, ar įmanoma išmokyti politinio meno, tačiau mitas net neatsako į šį klausimą.

Dabar mes turime pagrindo manyti, jog Platonas čia bando ganėtinai tiksliai pateikti istorinį Protagorą. Jeigu nėra tikima, kad pats mitas iš tiesų atėjo iš Protagoro, manau, kad pirmasis ir trečiasis argumentai parodo bent jau tai, kad Platonas deda pastangų iš dalies atkurti istorinio Protagoro idėjas bei argumentavimo būdą. Turint tai omenyje dabar galima ieškoti, kokios Protagoro idėjos slypi mite.

Jau nuo pačios mito pradžios galima pamatyti susišaukimą su *Teaiteto* tekstu. Pagal mūsų interpretaciją ŽM mato ištarnos „žmogus“ yra tiek individas, tiek žmogus kaip rūšis, todėl mūsų

neturėtų stebinti tai, jog Protagoro atsakas į Sokrato priekaištus prasideda nuo žmogaus prigimtės analizės. Vien pasakymas, jog mitą galima paversti nuosekliu svarstymu mus kviečia jį interpretuoti labiau per pseudo–antropologinę perspektyvą. Tačiau bandyti mitu išreikšti žmogaus prigimtį leidžia ir pati jo struktūra. Iš vienos pusės šioje analizėje yra maišomas mitologinis kalbėjimo būdas, kuris nurodo į tradicinius įsitikinimus, kaip tai, jog gyvos būtybės buvo sukurtos iš dievų (320d1–3). Iš kitos pusės, Protagoras įpina ir savo pačio „mokslinius“ atradimus, kaip tai, jog socialiniai gebėjimai yra reikšmingesni už techninius (322a2 – b8) (Manuwald 2013 p. 170).

Iš pradžių norėčiau aptarti dievų rolę šiame mite. Turint omenyje garsiąją istoriniam Protagorui priskiriamą ištarą, kurioje išreiškiama agnostinė dievų pozicija (DK80 A4), galima pagrįstai manyti, jog šiame mite dievai užima tik simbolinę rolę, jais siekiama tik pabrėžti žmogaus išskirtinius sugebėjimus. Simbolinę dievų prasmę nurodo ir dievų vardų pasirinkimas. Epimetėjas graikiškai reiškia maždaug „mąstantis po įvykio“. Tai, kaip matysime, yra gyvuliškoji prigimtis. Prometėjas reiškia maždaug „mąstantis ar matantis į priekį“ jis bus siejamas su technologijomis ir žmonių progresu bei stiprybė, prometėjiškos prigimtės stygius lemia žmogaus silpnumą¹³.

Mito analizę galima pradėti nuo naujovių, kurias Protagoras įveda palyginus su kitais mito šaltiniais – Hesiodu (*Darbai ir Dienos* 48–105, *Teogonija* 510–615) ir Aischilu (*Prikaltasis Prometėjas*). Kaip pastebi Milleris (1978 p. 23), Hesiodo ir Aischilo pasakojimuose tarp Dzeuso ir Prometėjo yra didesnis priešiškus, mat už Prometėjo apgavystes bei pagalbą žmonėms yra priverčiami kentėti abu, o Protagoro mite tik Prometėjas ir neteisingai apkaltintas¹⁴. Milleris (*ibid.*) taip pat pastebi, kad Hesiodo pasakojime Dzeusas keršija Prometėjui per žmonių kančias, kai per Dzeuso klastą Epimetėjas veda Pandorą, o ši moteris sukelia žmonėms negandas pasaulyje. Hesiodo mite matoma esminė idėja – už žmogaus negandas pasaulyje yra atsakingos moterys. Protagoro pasakojime viso šito nėra. Protagoras pasakoja veikiau ne žmonijos nuopuolio, o progreso istoriją, kurią vainikuoja politinio meno suteikimas žmonėms, taip atbaigiant jų prigimtį. Protagoras pasakoja, kad mums daugiausiai bėdų kelia du dalykai – arba gyvūnija, arba mes vieni kitiems. Tad ne moteris yra mūsų bėdų šaltinis, o natūralusis pasaulis bei žmogaus prigimtis (McCoy 1997 p. 4 – 5). Čia akivaizdžiai konstruojamas natūralistinis pasaulėvaizdis.

Visgi, manau, kad iš esmės žmogaus būklė nėra apibūdinama, kaip kažkaip stipriai besiskirianti nuo gyvūno. Pirma, kaip ir kiti gyvūnai, žmogus yra materialinė būtybė (McCoy 1997 p. 4 – 5) – jis sukurtas iš žemės bei ugnies. Esminis skirtumas tarp žmogaus ir gyvūno – jo techninis sugebėjimas. Gyvūnams būdinga tik epimetėjiška prigimtis, jie mokosi tik po įvykusio fakto ir nesugeba numatyti

¹³ Miller (1978) įdomiai pastebi, kad abu šie dievai iš tiesų kartais elgiasi prieštaringai. Pavyzdžiui, Epimetėjas yra prometėjiškas, kai skirsto gyvuliams jų galias, o Prometėjas pasielgia epimetėjiškai, kai nenumato, kad Epimetėjas to nesugebės iki galo gerai padaryti.

¹⁴ 322a1–3 Protagoras teigia, kad Epimetėjas dėl visos šitos bėdos yra kaltas.

ateities. Žmonės yra prometėjiški – jie techniškai įgudę, galima numanyti, kad būtent dėl mokslų. Jie mums padeda numatyti ir palenkti savo naudai ateitį, mes sugebame manipuliuoti gamta. Tačiau nepaisant prometėjiškos ar epimetėjiškos prigimties, bet kuriuo atveju visų šių gebų tikslas – išgyventi. Manau, kad Manuvaldas (2013 p. 147) gerai apibendrina situaciją – žmogus mąsto tam, kad išgyventų. Tai yra visiška priešingybė platoniškam ar aristoteliniam mąstymui, kur gyvenimo ir kūniškų gėrybių tikslas yra susikurti tinkamas sąlygas filosofiniam, kontempliatyviam gyvenimui. Tad kaip ir ŽM ištaroje, viską nustato pats žmogus – jis rūpinasi savimi pačiu, savo išgyvenimu ir daro tai, kas jam naudinga. Kitame žingsnyje Dzeusas visiems žmonėms suteikia gėdos ir teisingumo jausmą, tokiu būdu suteikia žmonėms politinį meną. Bet jis tai daro tik tam, kad žmonės nekenktų vienas kitam ir nekenktėtų nuo kitų gyvūnų. Taigi, net ir etika žmogui yra suteikiama tik praktiniais sumetimais. Akivaizdu, kad Protagoras etikos pagrindus atranda individualaus žmogaus nore išgyventi, tačiau būtent bendruomenės gerovė ir santarvė suteikia žmogui sąlygas geram gyvenimo būdui.

Kaip jau buvo minėta šio darbo pradžioje, yra tyrėjų, kurie mano, jog šis Protagoro svarstymas jau nurodo į kažkokią absoliučiai objektyvią etiką. Tačiau aš nematau pagrindo tokiam svarstymui, manau, kad tai galima pastebėti po mito esančioje *λόγος* didžiosios kalbos dalyje.

Po mito esantis nuoseklus svarstymas (322d5 – 323d5) veikia kaip mito tąsa ir atskleidžia idėjas, kurios atrandamos pačiame mite. Kadangi Protagoras mitui siūlė ir nuoseklaus svarstymo alternatyvą, tai toliau besitęsiantis svarstymas, gali būti ir šios alternatyvos tąsa. Be to, Protagoras į šį kitą kalbėjimo būdą peršoka be jokių pauzių, o tai suteikia ir visai kalbai vientisumo. Todėl galima manyti, kad čia irgi Platonas stengiasi perteikti tai, kaip jis suprato istorinio Protagoro idėjas.

Šioje dalyje Protagoras prideda įrodymą, kodėl atėniečiai tiki, jog visi piliečiai turi teisingumo (*δικαιοσύνη*) ir pilietinio šaunumo (*πολιτική ἀρετή*). Jis teigia, kad jeigu kas nors sako, kad moka gerai groti fleita ar kokią kitą amatą (*τέχνη*), tačiau iš tiesų groja blogai, tai visi iš jo juokiasi. Tačiau jeigu kažkas padaręs kažką neteisingo pripažintų, kad elgiasi neteisingai, tai šitai būtų laikoma beprotybe, nors paprastuose amatuose toks pripažinimas būtų laikomas sveiko proto (*σωφροσύνη*) dalyku. Eisenstadtas (1981) teisingai pastebi, kad čia Platonas rašo apie tai, jog Protagoras suderina neteisingumą su *σωφροσύνη* dorybe, taip nurodydamas į kontradikciją Protagoro mąstyme, kuri ryškiau išskleidžiama vėlesnėje dialogo eigoje. Manau, kad čia Platonas parodo, kad Protagorui teisingumas nieko bendro neturi su tokia tiesa, kokią ją įsivaizduoja Platonas. Net jeigu žmogus nusikalta, jis turi bandyti įrodyti žmonėms, jog kažkuria prasme jo veiksmai buvo teisingi. Protagoras laiko nenormaliu dalyku tai, kad žmogus nevadintų savęs teisingu. Įdomu čia pastebėti, kad Protagoras visiškai nesako, kad žmogus klysta, jeigu mano, kad elgiasi neteisingai. Tai nėra sokratiškoji mintis, kad niekas nesielgia neteisingai savo noru, nes blogas veiksmas yra tiesiog

žinojimo stoka – idėja, kuri išvystoma vėliau dialoge. Protagoras neteigia, kad neteisingas poelgis būtinai yra nesavanoriškas (Saunders 1981 p. 138), tačiau vis tiek įprastu atveju žmogus savo veiksmus turėtų grįsti teisingumu. Štai kodėl toks svarbus tampa Protagoro ir kitų sofistų mokomas įtikinimo¹⁵ mokslas, mat jis padeda sustiprinti pagrindą, kuriuo laikai savo veiksmus teisingais.

Manau, kad likusi kalbos dalis atsako, kodėl reikia bent jau vaizduotis, kad esi geras. Protagoras dabar išdėsto savo bausmių teoriją (323d5–324d1). Jis teigia, kad mes bausmes skiriame ne dėl praeities ir pačio padaryto neteisingumo fakto, o tam, kad ateityje tiek nubaustasis, tiek bausmę žinantys nejaustų poreikio elgtis neteisingai. Tai, anot Protagoro, irgi įrodo, kodėl šaunumas yra išmokstamas dalykas. Čia mes matome, kad teisingumas yra būtina sąlyga, kad iš viso toks darinys, kaip valstybė ar miestas, galėtų būti. Mite Protagoras nusikalstančius žmones įvardijo kaip ligą (νόσος) poliui (322d4), čia mes matome, kad pagydyti tai ligai užtenka tik priversti žmogų nesielti neteisingai. Buvimas teisingu siejasi tik su tuo, kad nesielti neteisingai, o teisingumas čia sutampa su paklusimu polio taisyklėms. Taigi, polio gyvenimą palaiko ir teisingumui užtikrinti visiškai užtenka tik paklusnumo įstatymas (Coby 1987 p. 59–61). Teisingumas ir vėl nereikalauja jokio vieno būdo, kad būtų užtikrintas – tai, kas teisinga, gali skirtis kiekvienam miestui. Tačiau žmonės renkasi ir turi būti teisingi savo pačių naudai, kaip matėme anksčiau.

Panašią mintį Protagoras tęsia ir savo galutiniame argumente (324d1–328c2), kuriuo jis atsako į klausimą, kodėl šaunūs žmonės savo šaunumo nesugeba išmokyti savo sūnų. Savo svarstyme jis aiškiai pasako tai, kas buvo implikuota anksčiau. Protagoras teigia, kad ne visiems yra būtina būti įgudusiems konkrečiuose amatuose – ne visiems reikia mokėti žiesti puodus arba apdirbti varį, bet visiems privaloma turėti teisingumo (δικαιοσύνη), nuosaikumo (σωφροσύνη) bei pamaldumo (ᾠσιον) – savybes, kurias Protagoras apibendrintai vadina vyro šaunumu (ἀνδρὸς ἀρετήν). Šita pastaroji savybė mumyse yra ugdoma jau nuo vaikystės per bausmes, mokslus bei įstatymus. Taigi, šaunių žmonių vaikai tikrai yra ugdomi nuo pat jaunystės, tačiau ne visi tampa šauniais tik todėl, kad jiems stinga talento. Taip, kaip ne visi, kurie mokosi groti fleita, tampa šauniais fleitininkais, taip ir šaunių žmonių vaikai gali patys netapti šauniais žmonėmis. Tokiame supratime sofistas yra mokytojas, kaip ir visi kiti, tačiau sofistas išskirtinai efektyviai sugeba mokyti žmones šaunumo ir todėl yra verta jam mokėti pinigus už tokius mokslus. Maždaug toks yra Protagoro atsakymas.

¹⁵ McCoy'us (1997 p. 7) įtikinėjimo svarbą atranda ir pačiame mite. Pavyzdžiui, Epimetėjas įtikina Prometėją leisti jam paskirstyti galias ir šituo atžvilgiu jiems abiemis pritrūksta gebos numatyti dalykus, o pati žmogaus išskirtinių gebų galimybė prasideda nuo šito lemtingo įtikinimo. Taip pat McCoy'us mini, kad kai Protagoras rašo apie tai, jog po Prometėjo suteiktų galių žmonės pradėjo naudoti kalbą, Protagoras teigia, kad jie „ėmė tarti (διηρθρώσατο) aiškius garsus ir žodžius“ (322a7). McCoy'us pastebi, kad διηρθρώσατο reiškia maždaug „skaidyti, atskirti dalimis“, o tai primena formalų kalbos taisyklių kūrimą ir labiau kalbos, kaip amato kūrimą, kuriuo ir užsiiminėjo Protagoras. Tad Protagorui žmonių išskirtiniai techniniai gebėjimai ir progresas siejasi ne su pasaulio pažinimu ar filosofija, o su įtikinėjimu.

Čia ir vėl, manau, varta sustoti prie Protagoro bausmių teorijos. Paskutinės dalies pradžioje Protagoras aprašo, kokios bausmės yra skiriamos žmonėms už jų negebėjimą būti šauniu. Jos yra pakankamai standartinės ir pasižymi labiau smurtiniais, atgrasymo veiksmiais. Protagoras mini turto atėmimą, ištėmimą, teigia, kad neteisingai besielgiantis žmogus yra „tiesinamas“ smūgiais kaip išlinkusi lazda (325d6). Protagoro argumentas dėl žmonių ugdymo baudomis yra ganėtinai cikliškas – žmogus tampa šauniu vengdamas bausmių ir mirties tam, kad išvengtų bausmių ir mirties (Coby 1987 p. 62). Vėl matome žmogaus įgimtą norą vengti nemalonių būsenų. Čia taip pat įdomus momentas yra tai, jog būti mokomu, baudžiamu ir tapimas geresniu yra vienodo proceso dalis (Saunders 1981). Dorumas nelabai siejasi su pažinimu, tai yra labiau konstruojamas reiškinyje pagal žmogaus nustatomus požiūrius, kurį palaiko paklusnumas.

Šioje išvalgoje galima atrasti atsakymą į vieną problemą, kuri išryškėja didžiosios kalbos metu. Grubiai paėmus¹⁶, galima pamatyti, kad yra sulyginamos dvi kategorijos – dorybės arba šaunumas – *ἀρετή* bei menai arba amatai – *τέχνη*. Šitą supratęs galima sugrįžti prie mito ir pamatyti, kad visgi skirtis tarp Dzeuso ir Prometėjo dovanų yra tikrai dirbtinė (Beresford 2013). Dar prieš suteikiant teisingumą ir gėdą, žmonės jau konstravo kalbą, jau meldėsi dievams, o tai yra dalykai, kuriuos mes siejame su žmonių tarpusavio bendradarbiavimu. Reikia turėti omenyje, kad šia kalba Protagoras save reklamuoja prieš auditoriją, todėl nekeista, kad būtent savo išmanymo sritį jis sieja su Dzeusu – pačiu galingiausiu dievu. Bet dorybės yra labiau *τέχνη* sritis, kuria galima manipuliuoti, jeigu sugebi sukurti harmoniją tarp savo ir miesto norų.

Tokioje perspektyvoje atrodo pakankamai taiklus yra Eisenstadto (1981 p. 47) teisingo sprendimo (εὐβουλία) apibūdinimas – gebėjimas gerai valdyti namus reiškia turtą, o prisidėjimas prie miesto reikalų reiškia kitų valdymą. Kitaip sakant, pagal Platoną, sofistas veikiau moko manipuliacijos amato ir jis tikrai pabrėžia, kad jis yra sukaustytas savo veiklos pobūdžio – pradžioje mes jau matėme, kad Protagoras pataikauja žmonėms ir renkasi sakyti mitą, nes tai yra kitiems maloniau. Vėliau dialoge mes matome, kad Sokratas priverčia nenoriai atsakinėjantį Protagorą prisipažinti, kad jo nuostatos, kur kiekvienas siekia to, kas naudinga jam, lemia hedonizmą (358a1–4) (Wilburn 2016). Tai primena „slaptos“ tiesos momentą *Teaitete*, kuris turbūt rodo, jog Platonas tai implikuoja, bet nemano, kad Protagoras pats galvojo, kad galutinis gėris priklauso nuo malonumo išskaičiavimo. Tačiau mes matome, kad Protagoras net neanalizuoja *ἀρετή* sąvokos, o jo prieiga remiasi empiriniais stebėjimais. Protagoro net nedomina dalykų esmė, jis labiau rūpinasi poveikiu ir efektyvumu, kurį lemia jo vykdoma veikla.

¹⁶ Maguire'as (1977 p. 105) naudingą detalesnę sulyginamų sąvokų sąrašą – teisingas sprendimas = politinis menas = geras pilietiškumas = šaunumas = politinė išmintis = politinis šaunumas = teisingumas ir gėdos jausmas = teisingumas ir nuosaikumas = teisingumas ir kitos pilietinės dorybės (turima omeny *ἀρετή*) = teisingumas, nuosaikumas bei pamaldumas = vyriškos dorybės.

Iš visų šių svarstymų galima pastebėti tris temas, kurios ryškiausiai išsiskiria mūsų analizuotose *Protagoro* ir *Teaiteto* ištraukose:

1. Požiūris į žmogų. Abejose dialogų ištraukose yra analizuojamas žmogus. Abiejuose dialoguose žmogus yra išaukštinamas, tačiau ne dėl savo išskirtinio racionalumo. Žmogus yra apibūdinamas kaip būtybė, kuri siekia blogas/nenaudingas būsenas keisti geromis/naudingomis.
2. Išmintis ir Protagoro kompetencija mokyti kitus. Abiejuose šaltiniuose Protagoro išmintis nesisieja su tiesa ar melu. Ji slypi gebėjime keisti žmonių būsenas iš blogų į geras, pagrinde per veikimą politikoje.
3. Etikos objektyvumas ir pažinimo metodai. Abiejuose šaltiniuose Protagoras nenustato griežto kriterijaus tarp to, kas yra gera ir kas yra bloga, šios sąvokos lieka visiškai miglotos ir jos naudojamos be jokių implikacijų, kad yra objektyvus gėrio bei blogio kriterijus. Tai turbūt siejasi su tuo, kaip Protagoras kelia klausimą. Priešingai nei Sokratas jis nekelia klausimo „kas yra x?“, jam nerūpi dalykų esmės, jis labiau susitelkia į empirinius duomenis ir analizuojant kelis atvejus susidaro sau nuomonę, kuri remiasi veikiau tikėtinumu ar įsitikinimu, o ne būtinumu.

5. Išvados

Šiame darbe galime daryti išvadą, kad Platonas nuosekliai konstruoja Protagoro vaizdą esminiuose *Teaiteto* bei *Protagoro* fragmentuose. Analizėje abu šaltiniai buvo vertinami nesinaudojant argumentais, kurie vienas kitą patvirtintų, t.y. *Teaiteto* fragmentų interpretacijos nebuvo palaikomos *Protagoro* duomenimis, o *Protagoras* nebuvo analizuojamas iš *Teaiteto* prizmės. Nepaisant to, atsakymai į fragmentus susiejančias temas buvo vienodi, tačiau akcentuojantys skirtingus aspektus, atitinkančius dialogo temą. Šis rezultatas mums suteikia stiprų pagrindą manyti, kad galima naudoti *Protagorą* bei *Teaitetą*, kaip šaltinius, kurie vienas kitą papildo ir skaityti juos kartu norint analizuoti istorinį Protagorą yra visiškai pagrįsta¹⁷. Tačiau tai darant reikia turėti omeny Platono ypatumus, mat jis dažnai tikslingai manipuliuoja nuomonėmis ir kelias skirtingas idėjas sutalpina vienoje, kartais jis pats duoda ženklų, kur jis įveda savo nuomonę, kaip tai matėme *Teaiteto* dialoge, kartais reikia suprasti Platono strategiją, kad būtų galima identifikuoti, kurios vietos yra modifikuojamos. *Protagore* tokių ryškių manipuliacijos ženklų neaptikome, tačiau patikimumą pagrindėme kompozicine viso dialogo prasme bei bendresniais Protagoro mito istoriniais ir kompoziciniais elementais.

¹⁷ Čia prieštaraujama Moser'io ir Kustas'o (1966) nuomonei.

Labai bendrais bruožais apibūdinus – Platonas epistemologijoje Protagorą vaizduoja labiau kaip agnostiką, tačiau ne tiek filosofine prasme, o ta prasme, kad jis yra apribotas savo pažinimo būdo. Protagoras nėra susitelkęs į filosofiją ir teorinius tikrovės aspektus, kurie grindžiami tiksliais daikto sąvokomis. Jis labiau dėmesį kreipia į empirinius duomenis bei praktiką, mat jam, kaip sofistui, labiau rūpi jo pačio amato efektyvumas, kuris kaip pamatinę prielaidą atmeta galimybę prieiti prie daikto savaime ir geriausiu atveju gali pasaulį analizuoti ne pagal dalykų būtinybę, o tik tikėtumą. Todėl Protagoras gali turėti savo teorijas apie žmogų arba kalbos veikimą, tačiau jis niekad neprisiriša prie tiesos sąvokos ir nemato pažinimo kaip to, kas siekia stabilumo, ir atskleidžia tikrovę, kokia ji yra iš tikrųjų. Veikia, viską galima pažinti tik iš žmogaus perspektyvos, o žmogui svarbiausia yra naudingumas. Todėl etine prasme Protagoras yra pragmatistas ir grindžia savo etiką individualaus žmogaus siekiu gauti kuo daugiau naudos, bet naudingumo sąvoka lieka neaiški.

6. Literatūros sąrašas

Šaltiniai

1. Aischilas 1988 „Prikaltasis Prometėjas.“ Vertė Ričardas Mironas, Henriko Zabulio (sud.) knygoje *Antikinės tragedijos*. Vilnius: Vaga.
2. Anoniminis autorius 2023 „Dvejopi teiginiai.“ Vertė Šadreika, M. *Naujasis Židinys–Aidai*, 5, 15–21.
3. Barnes, J. (Ed.). 1984 “Complete Works of Aristotle, Volume 1: The Revised Oxford Translation.” Princeton: Princeton University Press.
4. Diels, H.; Kranz, W. 1954 “Die Fragmente der Vorsokratiker.” Berlin: Weidmann.
5. Diodorus Siculus. 1933 “Library of History, Volume I: Books 1–2.34.” C. H. Oldfather (trans.), *Loeb Classical Library* 279. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Hesiodas 2002 „Teogonija.“ Vertė Audronė Kudulytė – Kairienė. Vilnius: Aidai.
7. Hesiodas 2019 „Darbai ir dienos.“ Vertė Arnoldas Kazimierėnas. Vilnius: Naujasis Židinys–Aidai.
8. Hippocrates 1988 „Affections. Diseases 1. Diseases 2.“ Potter P. (trans.), *Loeb Classical Library* 472. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Jaskelevičius, A. 2013 „Žinojimo Samprata Platono Protagore: Sokrato Atvejis.“ Bakalauro darbas, Vilniaus Universitetas.
10. Laks, A., Most, G.W. (ed. and trans.) 2016 “Early Greek Philosophy, Volume VIII: Sophists, Part 1.” *Loeb Classical Library* 531. Cambridge, MA: Harvard University Press.

11. Plato. 1921 "Theaetetus. Sophist." Harold North Fowler (trans.), *Loeb Classical Library 123*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Plato. 1924 "Laches. Protagoras. Meno. Euthydemus." W. R. M. Lamb (trans.), *Loeb Classical Library 165*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
13. Platonas 1999 „Faidonas.“ Vertė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Žara.
14. Platonas 2020 „Teaitetas.“ Vertė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Žara.

Mokslinė literatūra

1. Aleknienė, T. 2020 „Komentaras.“ Skyrius iš knygos *Teaitetas*. Vilnius: Žara.
2. Beresford, A. 2013 "Fangs, Feathers, & Fairness: Protagoras on the Origins of Right and Wrong". In *Protagoras of Abdera: The Man, His Measure*. Leiden, The Netherlands: Brill, 139–162.
3. Coby, P. 1987 "Socrates and the Sophistic Enlightenment: A Commentary on Plato's Protagoras." Lewisberg: Bucknell University Press.
4. Cole, A. T. 1966 "The Apology of Protagoras." *Yale Classical Studies*, 19, 103–18.
5. Cole, A. T. 1967 "Democritus and the Sources of Greek Anthropology" Cleveland: Western Reserve University Press.
6. Cole, A. T. 1972 "The relativism of Protagoras." *Yale Classical Studies*, 22, 19–46.
7. Eisenstadt, M. 1981 "Protagoras' teaching in Plato's Protagoras." *Symbolae Osloenses*, 56(1), 47–61.
8. Fine, G. 2003 "Protagorean Relativisms." In *Plato on Knowledge and Forms: Selected Essays*, Oxford: Clarendon Press, 131–159.
9. Glidden, D. K. 1975 "Protagorean Relativism and Physis." *Phronesis*, 20(3), 209–227.
10. Guthrie, W. K. C. 1969 "The Sophists." London,: Cambridge University Press.
11. Kahn, C. H. 1966 "The Greek Verb "To Be" and the Concept of Being." *Foundations of Language*, 2(3), 245–265.
12. Kerferd, G. B. 1981 "The Sophistic Movement." Cambridge: Cambridge University Press.
13. Kerferd, G.B. 1949 "Plato's account of the relativism of Protagoras." *Durham University Journal*, 42, 20 – 6.
14. Lee, Mi-. K. 2005 "Epistemology After Protagoras: Responses to Relativism in Plato, Aristotle, and Democritus." Oxford: Clarendon Press.
15. Long, A. 2004 "Refutation and Relativism in 'Theaetetus' 161–171." *Phronesis*, 49(1), 24–40.
16. Maguire, J. P. 1973 "Protagoras — or Plato?" *Phronesis*, 18(2), 115–138.

17. Maguire, J. P. 1977 "Protagoras... or Plato? II. The "Protagoras."" *Phronesis*, 22(2), 103–122.
18. Mansfeld, J. 2018 "Protagoras on Epistemological Obstacles and Persons". Chapter in *Studies in Early Greek Philosophy*. Leiden, The Netherlands: Brill, 332–352.
19. Manuwald, B. 2013 "Protagoras' Myth in Plato's Protagoras: Fiction or Testimony?" In *Protagoras of Abdera: The Man, His Measure*. Leiden, The Netherlands: Brill, 163–177
20. McCoy, M.B. 1997 "Protagoras on Human Nature, Wisdom, and the Good: The Great Speech and the Hedonism of Plato's Protagoras" <https://ur.bc.edu/islandora/protagoras-human-nature-wisdom-and-good> (accessed 24th May, 2025) (Pre-print version of an article published in *Ancient Philosophy* 18(1): 21–39.)
21. McDowell, J. 1973 "Plato: *Theaetetus*." Oxford: Clarendon Press.
22. Miller, Clyde 1978 "The Prometheus Story in Plato's Protagoras." *Interpretation* 7: 22–32.
23. Moser, S., Kustas, G. L. 1966 "A Comment on the 'Relativism' of the 'Protagoras'." *Phoenix* 20, 2: 111–15.
24. Prier, R.A. 1976 "Some Thoughts on the Archaic Use of Metron." *The Classical World*, 70(3), 161–169.
25. Raymond A. P. 1976 "Some Thoughts on the Archaic Use of Metron." *The Classical World*, 70(3), 161–169.
26. Reshotko, N. 1994 "Heracleitean Flux in Plato's "Theaetetus"." *History of Philosophy Quarterly*, 11(2), 139–161.
27. Saunders, S. 1981 "Protagoras and Plato on punishment." In G. B. Kerferd (ed.), *The Sophists and their Legacy*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 129–41;
28. Schiappa, E. 2003 "Protagoras and Logos: A Study in Greek Philosophy and Rhetoric" (2nd ed.) Columbia: University of South Carolina Press.
29. Sedley, D. 2004 "The Midwife of Platonism: Text and Subtext in Plato's Theaetetus" Oxford: Clarendon Press.
30. Van Berkel, T. A. 2013 "Made to Measure: Protagoras' metron" In *Protagoras of Abdera: The Man, His Measure*. Leiden, The Netherlands: Brill, 37–67.
31. Versenyi, L. 1962 "Protagoras' Man-Measure Fragment." *American Journal of Philology*, 83, 178–184.
32. Versenyi, L. 1963 "Socratic Humanism." New Haven, Connecticut: Yale University Press.
33. Vlastos, G. 1956 "Protagoras." In Plato: *Protagoras*, Jowett, B. and Ostwald, M. (trans.) and Vlastos, G. (ed.), New York: Bobbs-Merrill Company, vii–xxiv.
34. Wilburn, J. 2016 "Plato's Protagoras The Hedonist." *Classical Philology*, 111(3), 224–244.

35. Zilioli, U. 2007 "Protagoras and the Challenge of Relativism." New York and London: Routledge.